

Küresel Ekonomik ve Mali Krizin Doğu Avrupa ve Orta Asya'da Gıda Güvencesi üzerindeki Etkileri

Yazan: William H. Meyers ve Guljahan Kurbanova*

Öne çıkan hususlar

- 2008 yılının ilk yarısında, dünya son 30 yılın en yüksek gıda fiyatları ile karşı karşıya kalmıştır, bu da kısa bir süre sonra küresel ekonomik ve mali kriz ile birleşmiştir. Bu olguların her ikisi de küresel gıda güvencesini tehdidi altına almıştır. Gıda fiyatları, 2007 yılındaki seviyesine göre yüzde 40'lara kadar ve 2006 yılındaki seviyesine göre yüzde 76 artmıştır.
- 2009 yılında, yurtiçi fiyatlar birçok ülkedeki tepe noktalarından düşüş yaşamıştır, ancak bu düşüşlerin miktarı küçük olmuş ve reel fiyatlar tipik olarak fiyat artışından önceki seviyelerine göre yüzde 19 artmıştır. Ancak bu gelişmelerin sonucunda, işsizlik artmış, işçi dövizleri azalmış ve insanlar temel tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilmek için mücadele eder hale gelmişlerdir.
- Küresel ekonomideki yavaşlama da yurtiçi fiyatları etkisini altına almış ve bu olgunun tüketiciler ve çiftçiler üzerindeki etkisi de, dünya pazarlarındaki arz ve talebi etkilemiştir.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), aç nüfusun 2009 yılında 100 milyon artış gösterdiğini ve 1.02 milyara ulaştığını tahmin etmektedir. Yetersiz beslenme, bölgenin bazı kısımlarında halen görülmektedir.
- Dünya üzerindeki talebin karşılanması, halihazırda işlenen arazinin verimliliğinin artırılmasıyla bitkisel üretimde büyüme sağlanmasını gerektirmektedir. 1960lar ve 1970lerin Yeşil Devriminden bu yana küresel tarımsal verimlilik büyümesi düşüşte olduğundan dolayı, bunun elde edilmesi güç olacaktır.
- Bölgedeki tahıl üretiminin son on yılın başlangıcından 2008/09 dönemine kadar yüzde 50'lik bir artış yaşadığı ancak rekor düzeyde olduğu 2008/09 yılına göre 2009/10 döneminde daha düşük olabileceği tahmin edilmektedir.
- Tarım sektöründeki yatırım ve araştırma faaliyetlerinin, farklı araçların kullanılması ve daha elverişli bir tarımsal yatırım ortamı yoluyla artırılması gerekmektedir.
- Hanehalkı üzerindeki uzun vadeli etkilerin sınırlandırılabilmesi amacıyla, güvenlik ağı tedbirleri piyasanın en büyük etkilerini ve mali şokları yumuşatabilecek şekilde geliştirilmelidir.
- Finans hizmetlerinin, teknik destek hizmetlerinin, enformasyon hizmetlerinin ve risk yönetimi araçlarının geliştirilmesi veya iyileştirilmesi için, çiftlik ve tarım işletmelerine sağlanan altyapının geliştirilmesi gerekmektedir.

Yönetici Özeti

Emtia fiyatlarının ve özellikle de gıda fiyatlarının artış ve düşüşleri ve giderek artan hareketliliği haberler başlıklarında yer almış ve geniş kapsamlı analiz faaliyetleri ve politik söylemler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan birçok ülkede zorluklara yol açmış ve yol açmaya devam etmekte olup, bu tür ülkelerin birçoğunda toplumsal huzursuzluğa neden olarak yetersiz beslenen nüfus oranının azaltılmasına ilişkin Binyıl Kalkınma Hedeflerinin açlık ile ilgili hedefine ilişkin ilerlemeyi tersine çevirmiştir. 2008 yılının gıda fiyatları krizinin üzerine 2009 yılı mali krizinin eklenmesi, ekonomik büyümeyi ve tüketicilerin satın alma gücünü ciddi ölçüde kötüleştirirken aynı zamanda krize girmiş olan talep durumu ve azalan kredi imkanları ile gıda ve tarım piyasalarını da etkisi altına almıştır. Bu şokların tümü düşük gelirli nüfuslar açısından, özellikle de gıda açığı olan bölgelerde, çok daha şiddetli olmuştur. BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), yetersiz beslenenlerin sayısının 2008 yılında 40 milyon ve 2009 yılında 100

milyon artış göstererek 2009 yılında yetersiz beslenenlerin toplam rakamının 1.02 milyar kişiye ulaştığını tahmin etmektedir.

II. Dünya Savaşı dönemindeki düşen hububat ve genel anlamda gıda fiyatlarından, emtia ve gıda fiyatlarının daha yüksek, daha değişken ve enerji fiyatları ile daha yakından bağlantılı olduğu yeni bir piyasa ortamına doğru hızlı bir geçiş olmuştur. Son birkaç yılda görülen piyasa hareketlerinin çoğu, enerji ve tarım piyasalarının giderek artan şekilde birbirine bağımlılığı ile bağlantılıdır. Bu piyasa hareketi ile etrafını çevreleyen koşulların devam etmesi muhtemel olup daha önceki on yıllarda yaşanmış kalıplara dönme olasılığı daha az muhtemeldir.

Dünya piyasaları değişmiş ve birçok emtia fiyatında bulunduğu tepe noktalarından önemli düşüşler meydana gelmiştir. Ancak, bu fiyatlar halen yükseliş öncesi düzeylerin üzerindedir ve fiyatlardaki bu gerileme, FAO'nun bölgesel gıda fiyatları izleme çalışmasında görüldüğü üzere, gelişmekte olan birçok ülkede henüz ortaya çıkmamıştır veya yeni ortaya çıkmaktadır. Bu da, dünya pazarlarından izole olan veya dünya pazarları ile iyi entegre olmamış olan pazarların, artan dünya üretiminin veya dünya pazarındaki fiyat düşüşünün faydalarından yakın vadede yararlanamayacağı anlamına gelmektedir. Ayrıca, artan emtia fiyatlarının, yüksek gelir ülkelerine kıyasla düşük gelir ülkelerindeki tüketici gıda fiyatları üzerinde daha büyük bir etkisinin olduğu açıktır. Gelirin daha büyük bir payının gıda için harcanmasının yanı sıra, emtia fiyatının kendisi de düşük gelir ülkelerinde hanehalkı gıda masraflarının daha büyük bir payını oluşturmaktadır. Benzer şekilde, gıda ithalatı gelişmekte olan ülkelerde daha hızlı büyüme göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ve Düşük Gelirli ve Gıda Açığı olan Ülkelerin (LIFDC) de gıda ithalatı 2007 yılından 2008 yılına yüzde 36 artış göstermiştir. 2009 yılında azalan fiyatlar nedeniyle bu tutarın 2007 yılındaki seviyesine döneceği tahmin edilmekle birlikte, bu seviye halen 2007 yılı öncesi rakamların üzerinde olacaktır. Mevcut mali krizler sırasında ticaretin finansmanının nadir olması da sorunu ancak daha da güçlendirmektedir.

2005 yılından bu yana gelişen ve gıda fiyatları artışları bir anlamda duraklamış olsa da devam etmesi muhtemel olan piyasa koşulları bazı zorluklara neden olmakta ve fırsatlar da sunmaktadır. Karşılaşılan zorluk, daha yüksek gıda fiyatları ve ekonomik gerileme nedeniyle çok daha ümitsiz bir mali durum içerisine itilmiş olan en hassas durumdaki nüfuslara nasıl bir güvenlik ağı sağlanacağı meselesidir. Sunulan fırsat ise, daha yüksek fiyatların, tarımın ana gelir ve istihdam kaynağı olduğu birçok kırsal bölgede gıda üretiminden elde edilen gelirleri arttırmak için bir şans sunuyor olmasıdır.

Bu makalede, gıda güvencesinin birçok boyutu olduğu ve şunları içerdiği açıkça ifade edilmektedir: yeterince bulunabilirlik, hanehalkının kendi kendine üretim veya diğer kaynaklar yoluyla yeterli gıdaya erişim yöntemleri, elde edilen gıdaların uygun şekilde kullanılması için sağlık ve bilgi, ve kısıntı ve mali zorluklar olan dönemlerde de erişimin istikrarlı olması. Bu, gıdanın aynı ülke içerisinde veya tüketim noktasına yakın bir konumda üretiliyor olması anlamına gelmemektedir, ancak altyapının zayıf olması piyasaların doğru bir şekilde işleyişine kısıtlama getirdiğinde yerel üretim daha da önemli hale gelmektedir.

Gıda fiyatlarının artış ve azalışlarına yol açan faktörlerin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması için, gıda fiyatlarındaki artış ve azalışın yapısı incelenmiştir. Gelecekte sağlanabilecek olası gelişmeler açısından, bu faktörlerin her birinin piyasalar ve fiyatlar üzerinde ne derece ısrarlı bir etkiye sahip olacağını beklenmesi gerektiğinin anlaşılması faydalı olacaktır. Benzer türde bir anlayış, makroekonomik kriz ve krizden toparlanma için de tartışılmaktadır. Mali çöküş ve toparlanmanın etkileri ne kadar derin ve ne kadar uzun olacaktır? Toparlanma, gıda güvencesini, özellikle de en hassas konumda olan nüfuslar için, ne kadar hızlı veya ne kadar yavaş etkisi altına alacaktır. Birçok gerilemenin ardından hızlı bir toparlanma süreci gelmektedir, ancak bu sefer normal kalıbı mı takip edeceği yoksa krizden önceki konuma doğru bir dönüş mü yaşayacağımız açık değildir.

Gıda fiyatlarının ve mali krizlerin gıda güvencesini etkileyebileceği farklı yollar incelenmiştir. Bir ekonomik gerileme veya durgunluğun doğrudan gelir ve istihdam üzerindeki bariz etkileri haricinde, bu krizin özellikleri aynı zamanda gıda ve tarım ürünlerinin üretimi ve ticareti için ihtiyaç duyulan kredi ve finansman ihtiyacı üzerinde de büyük bir olumsuz etkiye neden olmuştur. Alışılmadık şekilde belirsiz olan toparlanma kalıbı, tabii eğer toparlanma gerçekleşirse, halihazırda hassas konumda olan nüfuslar için ilave bir tehdit olacaktır.

Doğru Avrupa, Türkiye ve Orta Asya'daki koşullar büyük ölçüde çeşitlilik göstermektedir, dolayısıyla ülkeler Dünya Bankası sınıflandırmasına göre sınıflandırılmakta ve analiz edilmektedir. Bu bölge içerisinde düşük gelirden (Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan) düşük orta düzey gelire (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti, Ukrayna ve Türkmenistan) ve yüksek orta düzey gelire (Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Türkiye) kadar değişen bir yelpaze bulunmaktadır ve hatta bir ülke yüksek borç yüküne sahip yoksul bir ülke (Kırgız Cumhuriyeti) olarak sınıflandırılmaktadır, dolayısıyla koşullar açık bir şekilde çeşitlilik göstermektedir. Benzer şekilde, bu ülkelerde yetersiz beslenme oranı da, FAO tarafından açlık konusunda hazırlanan son rapor olan Dünyada Gıda Güvencesizliği (SOFI) raporuna göre 26 ile 5 arasında farklılık göstermektedir, yani bölge içerisinde büyük farklılıkların olduğu açıktır.

Bu ikili krizin yol açtığı zorluklarla başa çıkılması ve fırsatlardan faydalanılması için, ulusal ve uluslararası politika eylemleri tavsiye edilmektedir. Bunlar içerisinde, vatandaşların ve özellikle de en hassas konumda olan ve gıda fiyatları ve mali kayıplardan en fazla etkilenen nüfusların korunması için sosyal koruma veya güvenlik ağları sağlanması bulunmaktadır. Diğer bir iyileştirme de, özellikle de çiftçiler için risk azaltıcı araçlar olacaktır. Böylece, hükümet ve üreticiler arasında bir şekilde bir risk paylaşımı gerçekleşecektir. Her ne kadar gıda krizi sonrasında ve tekrar mali kriz sonrasında birçok ülkenin politika anlamında müdahalesi ticari açılımı yavaşlatmak veya korumacılığı arttırmak olmuş olsa da, DTÖ müzakerelerinin Doha Zirvesinin tamamlanması yoluyla ticari açılımın artması, ekonomik büyümenin sağlanması ve ekonomik yavaşlamanın tersine çevrilmesi için çok daha iyi bir yol olurdu. Böylesi bir başarımla ile, bu ikili krizden büyük derecede olumsuz etkilenmiş olan uluslararası ticaret sistemine olan güvenin yeniden tesis edilmesine yardımcı olurdu.

Özel olarak gıda krizi nedeniyle ortaya çıkmış olan fırsatlar da bulunmaktadır. Bölgedeki birçok ülkenin, tarım alanında yeterince kullanılmayan ve geliştirilebilecek durumdaki üretim kaynakları bulunmaktadır. Artan gıda fiyatları, üretimin artırılması ve verimliliğin daha yüksek hale getirilmesi için teşvikler sağlanmasına da yardımcı olabilir. Eğer emtia fiyatları, bu on yılın ilk yıllarındaki oranlara kıyasla yüksek kalmaya devam ederse, tarımda daha fazla yatırım ve AR&GE yapılması için bir teşvik olacaktır. Özel sektörün yanı sıra hükümetlerin de bu tür fırsatların keşfedilmesinde rol oynaması gereklidir.

Her ne kadar gıda güvencesi ve tarımın bölgedeki birçok ülkede ya azalan gelirin erişimi tehlikeye düşürmesinden dolayı ya da artan girdi maliyetlerinin ve finansman kısıtlamalarının üretim büyümesini yavaşlatması ve bulunabilirliği azaltması nedeniyle olumsuz bir şekilde etkilenmiş olduğuna dair bazı ön göstergeler olsa da, mevcut krizin tarım sektörünü ne derece etkilediği halen açık değildir. Bu anlamda sağlanan kilit tavsiyeler, hanehalkı üzerindeki uzun vadeli etkilerin sınırlandırılması için piyasa şoklarının ve mali şokların en büyük etkisinin yumuşatılması için güvenlik ağı tedbirlerinin artırılması ve finans hizmetlerinin iyileştirilmesi, teknik destek hizmetlerinin, bilgilendirme hizmetlerinin ve risk yönetimi araçlarının sağlanması yoluyla çiftliklerin ve tarım odaklı işletmelerin gelişebilmelerine imkan sağlayan ortamın geliştirilmesi olacaktır. Bu makalede, gıda güvencesi ve tarım sektörünün sürdürülebilirliği açısından bölgedeki eğilimler açıklanmakta ve gelecekte daha ayrıntılı olarak ele alınabilecek bir dizi başlangıç niteliğinde tavsiye sunulmaktadır.

Giriş

Makalede gıda güvencesinin çeşitli boyutları ve gıda fiyatları krizi ve mali krizin gıda güvencesini ne şekilde etkileyebileceği ele alınmaktadır. Bunun ardından, gıda fiyatları krizinin anatomisi incelenmekte ve çeşitli faktörler, aralarından kaçının kalıcı ve kaçının geçici olduğunun tespit edilmesi ve ileride artan fiyat istikrarı veya değişkenliği olasılıklarının değerlendirilmesi için incelenmektedir. Makroekonomik krizin yapısı ve bu krizin eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve Türkiye (bundan böyle ESB ülkeleri ve Türkiye olarak anılacaktır) üzerindeki olası etkileri tartışılmaktadır. Bölgenin ve münferit olarak ülkelerin gıda güvencesi açısından durumu ile ikili krizlerin bu durumu nasıl etkileyebileceği değerlendirilmektedir. Son olarak, bu riskli ekonomik ortamda politika anlamında karşılaşılabilecek güçlükler ve fırsatlar incelenmektedir.

Gıda güvencesi: Nedir ve nasıl tehlikeye düşmektedir?

Gıda güvencesinin, yeterli derecede erişilebilir olma, hanehalkının kendi üretimleri veya diğer kaynaklar yoluyla yeterli gıdaya erişim yolları, elde edilen gıdaların uygun şekilde kullanılması için sağlık ve bilgi sahibi olma ve gıda sıkıntısı ve mali gerilim olan dönemlerde gıdaya erişimde istikrar sağlanması gibi birçok boyutu bulunmaktadır. Bu, gıdanın aynı ülke içerisinde veya tüketim noktasında yakın bir konumda üretildiği anlamına gelmemektedir, ancak yerel üretim gıda güvencesi sağlama yollarından biridir ve yetersiz altyapı piyasaların doğru işleyişini kısıtladığında daha da önem kazanmaktadır.

Bir millet, tüm halkının, her zaman aktif ve sağlıklı bir hayat için beslenme ihtiyaçlarını ve gıda tercihlerini karşılayan yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel, sosyal ve ekonomik erişimi olduğunda tüm vatandaşları için gıda güvencesi elde eder. Yakın geçmişte meydana gelen gıda krizi ve mali krizlerin birçok yönü vardır ki bunlar bir ülkeyi gıda güvencesini elde etmekten alıkoyabilir veya insanları gıda güvencesine sahip bir nüfustan gıda güvencesi olmayan bir nüfus haline getirebilmektedir. Kısaca, bu koşullar gıda güvencesi veya gıda güvencesizliğinin sınırında olanların içerisinde bulunduğu durumu daha da hassas hale getirmektedir. Bu tür krizler sırasında, bir haneyi gıda güvencesine sahip olmaktan gıda güvencesizliğine doğru götüren yollar aşağıdakiler arasından bir veya daha fazlasını içerebilir:

Gıda alımlarının miktar ve/veya kalitesinde azalma

Yüksek gıda fiyatları

İş kaybı veya ücret ve gelirlerde azalma

Gıda üretiminde azalma

Yem ve diğer girdilerin fiyatlarının yüksek olması

Krediye erişimin olmaması

Gıda yardımının miktar ve/veya kalitesinde azalma

Hükümet/uluslararası donör mali kaynaklarında azalma

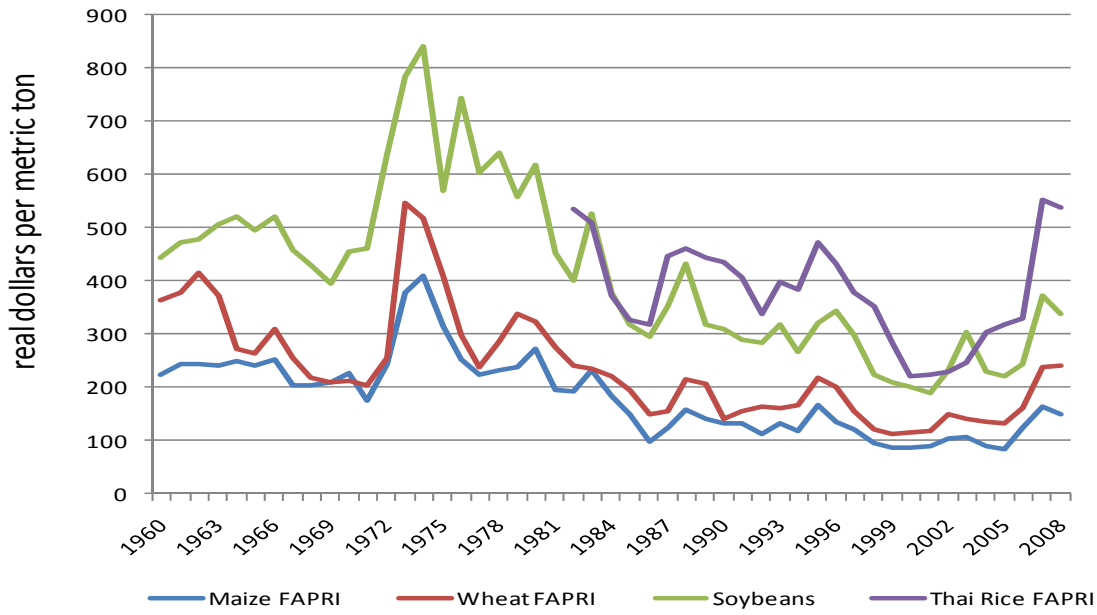
Makro düzeyde istikrarsızlık, piyasa karışıklığı veya erişilebilirliği engelleyen politika tepkisi

Takip eden kısımda, bu yolların her biri ve gıda krizi veya mali krizden nasıl etkilendikleri veya etkilenebilecekleri ele alınacaktır.

Gıda fiyatlarındaki artış ve azalışların anatomisi

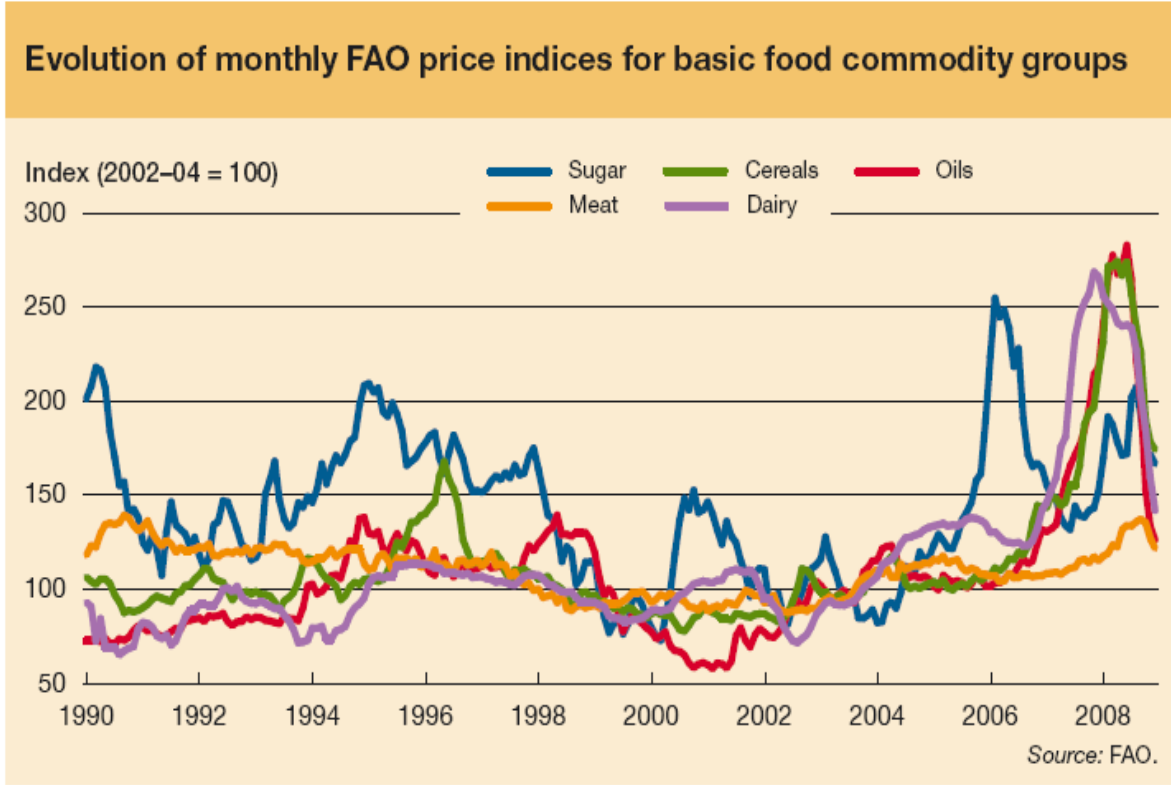
Tarım piyasaları, mevsimsel değişiklikler nedeniyle geleneksel olarak oldukça değişken olmuş ve arz ve talepteki azalmalara karşı esnek olmamıştır. Ayrıca, II. Dünya Savaşının sona ermesinden bu yana meydana gelen hızlı teknolojik değişimler esnek olmayan gıda talebiyle birleşerek, reel tarımsal fiyatlarda bir düşüş yaratmıştır (Şekil 1). Tarımsal teknolojinin nihai faydalanıcıları tüketiciler olurken, çiftçiler fiyatlardaki düşüşü telafi edebilmek için teknolojik ve mali uygulamalarını geliştirebilmek amacıyla sürekli olarak büyüme elde etmek zorunda kalmıştır. Yüksek gelirli ülkelerdeki hükümetler, çiftçilerini fiyatlardaki bu düşüşlerden koruyabilmek için çeşitli destekleyici ve korumacı ticaret politikaları benimsemiş, bu da çoğu zaman düşük fiyatlara katkıda bulunmuştur. Reel fiyatlardaki bu uzun vadeli düşüş, çoğu zaman olumsuz hava şartlarından kaynaklanan verim düşüşleri nedeniyle ortaya çıkan fiyat fırlamaları ile periyodik olarak kesintiye uğramıştır.

Şekil 1. 1960- 2008 döneminde reel yıllık hububat ve soya fasulyesi fiyatları, 2000 US\$

Kaynak: Gayri safi yurtiçi hasıla deflatörüne göre düşürülmüş USDA fiyatları.

Şekil 2. 1990-2008 döneminde seçilen gıda emtia grubuna ait nominal aylık fiyatlar¹

2006 yılının başlangıcından bu yana, dünya, 1970lerin başından beri en büyük emtia ve gıda fiyatları patlamasını görmüştür (Şekil 2), ve fiyatların yakın gelecekte bu on yılın başlarındaki düşük seviyelere dönmesi olası görünmemektedir. Bu fiyat artışı, gıda üretiminin artan talep hızına ayak uydurup uyduramayacağına dair eski Maltusyanizm meselesini tekrar gündeme getirmiştir. Geçmişten bu yana, üretimin ana etkeni teknolojik ilerleme olmuş ve tüketimin ana etkeni de beslenme gereken boğaz sayısını arttıran nüfus büyümesi ile kişi başına tüketilen gıda miktar ve kalitesini arttıran gelir büyümesi olmuştur. Artan gelir ve artan kentleşmenin yanı sıra değişen beslenme alışkanlıkları da genellikle daha fazla et tüketimine ve dolayısıyla kişi başına daha fazla doğrudan ve dolaylı hububat tüketimine yol açmaktadır.

2000lerin başından bu yana hububat ve yağlı tohum tüketiminin büyümesinde yeni ve önemli bir faktör, bazı ülkelerde çevresel hedefler ve çiftçi destek ile ilgili hedeflere ilişkin biyolojik yakıt üretiminin arttırılmasını teşvik etmek üzere uygulanan politikalar ile birlikte petrol fiyatlarındaki artış olmuştur. Bu değişiklikler, biyolojik yakıt kapasitesine yapılan yatırımların karlılığını ve mevcut kapasitenin kullanımını arttırmış, bu da daha fazla hububat ve yağlı tohumun biyolojik yakıt üretiminde girdi olarak kullanılması ile sonuçlanmıştır. Daha temel düzeyde, yükselen ham petrol fiyatları ve hükümet politikaları ile teşvik edilmiş biyolojik yakıt sanayinin büyümesindeki artış da, gıda fiyatlarının hem daha yüksek olmasına hem de daha değişken olmasına katkıda bulunabilecek yakıt ve gıda piyasaları arasında daha güçlü bir bağ oluşturmuştur.

Hububat ve yağlı tohum dünya pazarlarının incelenmesi sonucunda, üretimdeki büyüme oranının 1970lerden bu yana yavaşlamakta olduğu görülmektedir (Tablo 1), ancak yeni milenyumda, kısmen daha yüksek emtia fiyatlarına tepki niteliğinde bir geri dönüş yaşanmıştır.

¹ FAO. (2009a)

Verimdeki büyüme oranlarının 1960-2007 dönemindeki her bir on yıl arasında karşılaştırması yapıldığında, 1970lerde verim büyüme oranlarında bir yavaşlama olmuş, 1980lerde kısmi bir iyileşme yaşanmış ve ardından 1990 yılından itibaren önemli bir düşüş görülmüştür. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline (IPPC) göre, iklim değişikliği nedeniyle günümüzde ve gelecekte doğal afetler daha sık ve daha uç noktalarda olabilecektir, (IPPC 2007, sayfa 299), yani olumsuz hava şartları yavaşlayan ortalama verim seviyelerine etkide bulunmuş olabilir. 1980 yılından bu yana, hububatlar da 1990ların sonuna kadar azalış gösteriyordu, dolayısıyla üretimdeki büyüme de 1990-2000 arası dönemde her yıl yüzde birden daha düşük bir orana düşecek şekilde yavaşlamış daha sona geri dönüş yaşamıştır.

1990lardaki yavaşlamanın başlıca sebebinin Eski Sovyetler Birliğinde, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin ilk on yılında yaşanan çok zor uyarlamalar sırasında üretimde meydana gelen büyük düşüş olduğu hipotezi oluşturulabilir. Bu hipotezin değerlendirilmesi amacıyla, aynı hesaplamalar ESB-12 dahil ve hariç olarak yapılmıştır (Tablo 2). Her ne kadar hububat üretimindeki büyüme oranı ESB 12 olmaksızın dünyanın kalan kısımlarında da yavaşlamış olsa da, bölgedeki hububat üretimindeki düşüşün, küresel hububat üretimi büyümesindeki yavaşlamaya önemli derecede katkıda bulunduğu açıktır. Ayrıca, bu bölgenin 2000/01 ile 2009/10 (tahmini) arası dönemde hububat üretiminin hatırı sayılır derecede geri dönüşüne önemli derecede katkıda bulunduğu da açıktır.

Özetlenecek olursa, 1980lerin hem hububat hem de toplam hububat ve yağlı tohum için tüketim büyüme oranları azalmış ve bu azalma da nüfus büyümesindeki azalmanın gelir büyümesinin tüketim üzerindeki etkisi üzerinde baskın olduğunu önermektedir (Alexandratos 2008). Ancak, hububat ve yağlı tohum üretimindeki büyüme oranları, tüketimdeki büyüme oranlarından daha da fazla yavaşlamıştır. Tampon stoklardaki istikrarlı azalmalar, tüketimin üretimden daha hızlı büyüdüğü arz ve talep dengesizliğinin işaretidir. Hububat stoklarındaki bu tür azalmalar, 2006-2008 döneminde ortaya çıkan fiyat şoklarının temelini atmıştır (Meyers ve Meyer 2008).

Tablo 1. Hububat ve yağlı tohum üretiminde, arazi, verim ve üretim üstsel büyüme oranları

Hububat	1960-70	1970-80	1980-90	1990-00	2000-07
Verim	2.7	1.9	2.1	1.23	1.56
Arazi	0.5	0.9	-0.5	-0.41	0.47
Üretim	3.3	2.8	1.6	0.82	2.03
Tüketim	3.3	2.6	1.7	0.94	1.70
Hububat ve Yağlı Tohum					
Arazi	1.6	1.3	-0.03	0.18	0.79
Üretim	4.0	3.0	2.0	1.29	2.32
Tüketim	4.1	2.9	2.0	1.31	2.05

Kaynak: PSD veritabanından hesaplanmıştır, USDA.

Tablo 2. Hububat üretimindeki üstsel büyüme oranları, ESB 12 ülkeleri dahil ve hariç

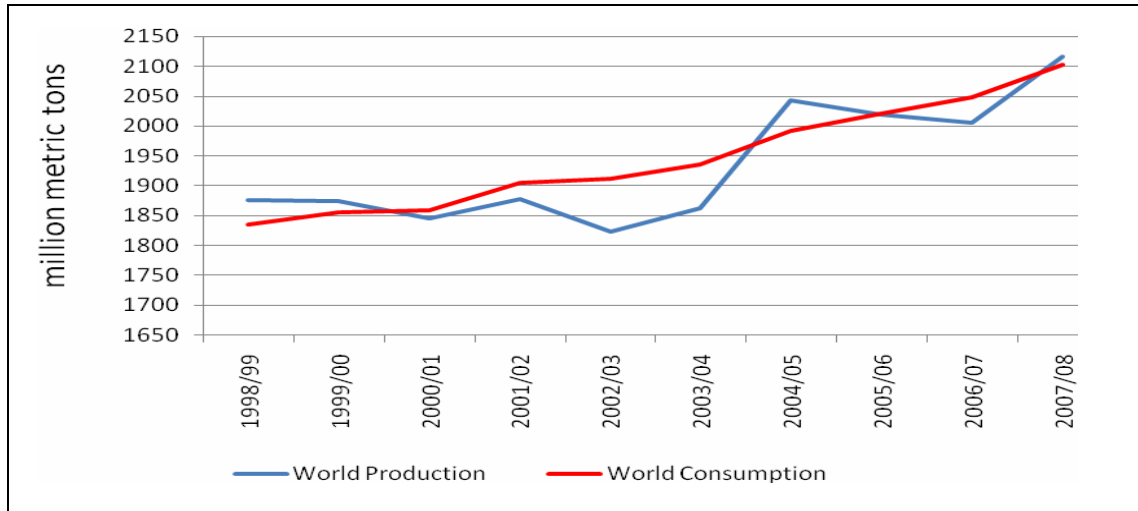
Bölge	1960-70	1970-80	1980-90	1990-00	2000-09e
Dünya	3.28	2.81	1.63	0.82	2.28
ESB 12	3.74	0.97	2.10	-5.93	3.57
ESB 12 hariç	3.21	3.09	1.58	1.41	2.19
Dünya					

Kaynak: PSD veritabanından hesaplanmıştır, USDA.

Fiyat artışına giriş

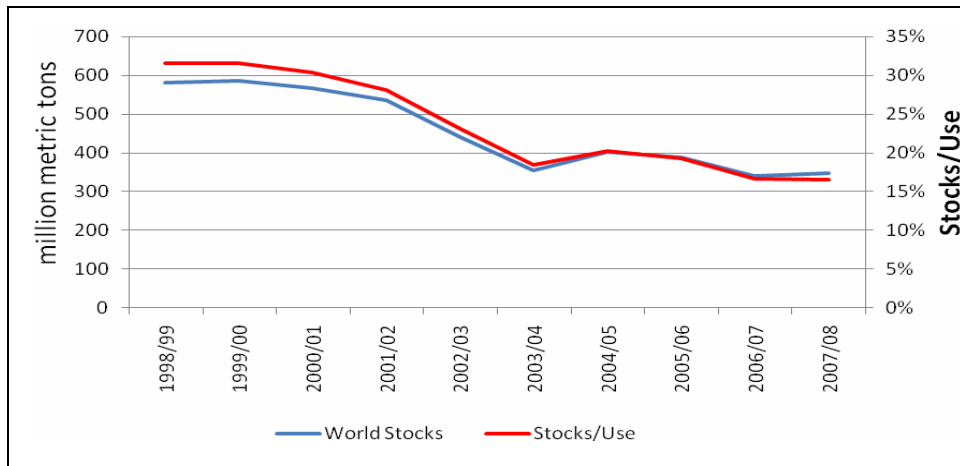
Fiyat artışına doğru giden yıllarda, beş ana hububatın tüketimi üretimi aşmıştır ve bu yılların üçünde büyük miktarlarda aşmıştır (Şekil 3). Bunun sonucunda, yılsonu hububat stokları, 1998/99 seviyelerinin yüzde 40'ı oranına kadar düşmüştür. Stok-kullanım oranı, toplam hububat, iri taneli tahıllar ve buğday için rekor derecede düşük seviyelere kadar düşmüştür (Şekil 4). Ayrıca, mısır için de 1972 fiyat artışından bu yana en düşük seviye olmuştur (Schnepf, 2008). Benzer şekilde, her ne kadar yağlı tohumlarda genel anlamda stok durumu bu kadar kötü olmasa da, nebati yağ tok-kullanım oranı 1972 yılından bu yana en düşük seviyesine ulaşmıştır.

Şekil 3. Mısır, buğday, pirinç, darı ve arpada dünya üretim ve tüketimi

Kaynak: PSD veritabanı, USDA.

Şekil 4. Hububat yılsonu stokları ve stok-kullanım oranı

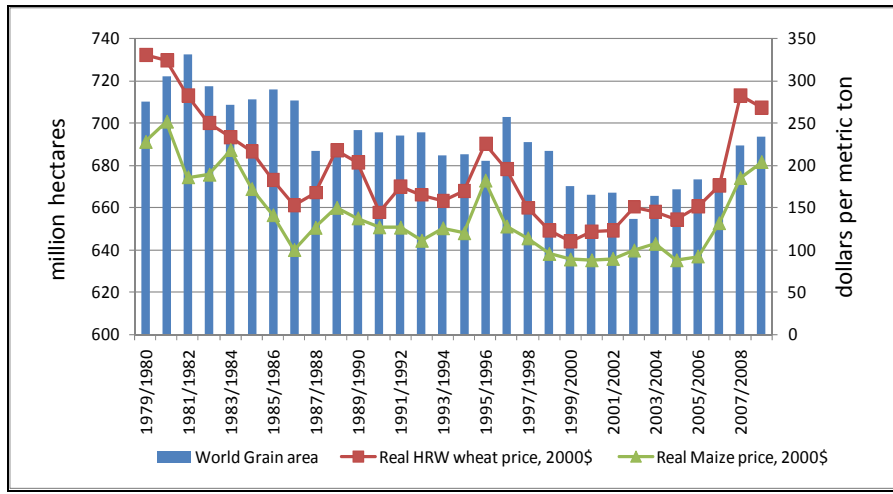
Kaynak: PSD veritabanı, USDA.

Bu on yılın başlarındaki zorlaşan koşullara uzun zamandır katkıda bulunan unsurlardan birisi, hububat üretimindeki büyüme oranlarının yavaşlaması olmuştur. 1960ların uluslararası araştırma yatırımları, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal verimliliğin artırılmasına yönelik kasıtlı

politika hamleleridir ve bunun sonucunda, yüksek verim getiren Yeşil Devrim buğday ve pirinç çeşitleri ortaya çıkmış, verimdeki büyümeye hız vermiş ve daha kısa büyüme dönemleri ile çoklu ürün yetiştirme fırsatları artmıştır. Sanayileşmiş ülkelerde devam etmekte olan kamu ve özel sektör tarımsal araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin yanı sıra, bu gelişen teknolojiler, 1960-1980 döneminde hububat verimindeki büyümeyi yıllık olarak yüzde 2.4 ve üretimdeki büyümeyi yüzde 3.1 desteklemiştir. 1980lerde verimdeki büyüme nispeten yüksek olmaya devam ederek, hububatta bu büyüme azalmıştır. 1990 yılından 2000 yılına kadarki dönemde, dünya üzerindeki hububat üretimi yıllık olarak ortalama en az yüzde birlik bir büyüme göstermiş ve yıllık sadece yüzde 1.2 verim vermiştir (Tablo 1).

Son iki on yılda üretim hızındaki nispeten yavaş büyümeye ve stoklardaki azalmaya birçok faktör etkide bulunmuştur. Kilit piyasa faktörü, uzun bir dönem boyunca azalan reel fiyatlar ve bu fiyatların yatırım ve üretime yönelik piyasa teşviklerini azaltması olmuştur. Bu durum sadece 1988/89 ve 1995/96 kısa ekim yıllarındaki kısa ömürlü fiyat artışları ile kesintiye uğramıştır.

Şekil 5. Reel buğday ve mısır fiyatlarına göre dünya hububat ekim alanı

Kaynak: PSD veritabanı, USDA.

Politika açısından, bazı gelişmiş ülkelerdeki üretim desteği ve ticaret engelleri, bu üreticileri dünya üzerindeki fiyat dalgalanmalarına karşı izole etmiş ve piyasa sinyallerinin gösterdiğinden daha fazla üretimi teşvik etmiştir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üretici desteği tahmini (PSE) ile ölçüldüğü şekliyle bu destek seviyeleri (özellikle de üretim ile bağlantılı olan destekler), Tarıma dair Uruguay Toplantısı Anlaşması (URAA) görüşmeleri sırasında ve 1994 yılında anlaşmanın kabulünden bu yana azalmaktadır.

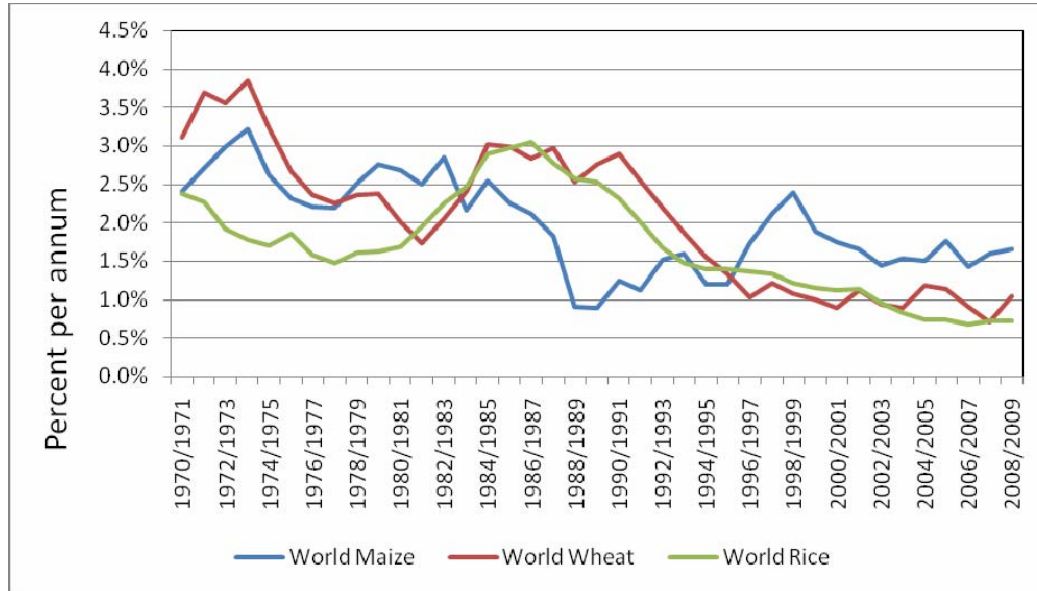
Ayrıca, ulusal stok politikaları ve fiyat destek stokları da URAA dönemi öncesi ve sonrasında azaltılmış veya uygulamadan kaldırılmıştır. 1986/87 sonrasında ABD hububat stoklarındaki büyük düşüş büyük ölçüde Çiftçilere Ait Rezerv Programın kaldırılmasından ve devlete ait stokları da ortadan kaldıran diğer politika değişikliklerinden kaynaklanıyordu. URAA sonrasında tarımda ve gıdadaki ticaretin serbestleştirilmesi yavaş ilerleme gösteriyor olsa da, ticaretin yurtiçi eksikliklerin dengelenmesinde daha iyi bir alternatif olması beklendiğinden dolayı birçok ülkenin fiyat desteği veya tampon stoklar veya ulusal gıda güvencesi rezervleri oluşturma yönünde daha az ihtiyaca sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Verim ve üretimdeki büyüme oranlarının yavaşlamasındaki önemli politika faktörlerinden biri, özellikle de pirinç ve buğdayda (Şekil 6), tarım sektöründeki AR-GE faaliyetlerine sağlanan ulusal ve uluslararası kamu yatırım desteğinin gelişmekte olan ülkelerde ve hatta gelişmiş ekonomiye sahip ülkelere 1990lardan bu yana yavaşlamış olmasıdır (Van Braun et al., 2008). Birçok Dünya Bankası, FAO ve IFPRI belgesinde, tarıma yapılan yatırımların özellikle de

gelişmekte olan ülkelerde duraksamakta olduğu tespit edilmiştir. Pardey et al. Yeşil Devrim açısından kritik olan tarımda kamu AR-GE harcamalarındaki büyümenin 1980 yılından itibaren çoğu gelişmekte olan ülkede yüzde 50'den daha fazla düşüş gösterdiği ve hatta 1991 yılından itibaren de yüksek gelirli ülkelerde negatif değerlere döndüğü bulgusuna ulaşmıştır. Çin ve Hindistan'da önemli istisnalar bulunuyordu (Dünya Bankası, 2007), ancak ulusal hükümetler ve uluslararası örgütler, geçmiş AR-GE projelerinde görülen yüksek getiri oranlarına rağmen, çoğunlukla bu yatırımları göz ardı etmişlerdir. Bu ihmalin uluslararası boyutu, 1980 yılından 2007 yılına kadar sağlanan resmi kalkınma yardımı (ODA) verilerinde açıkça görülebilir. Burada, toplam ODA artarken, tarım için sağlanan ODA düşmüş ve tarıma ayrılan ODA payı (Şekil 7) yüzden 10u aşan seviyelerden yüzde 5'in altına düşmüştür (FAO 2009a).

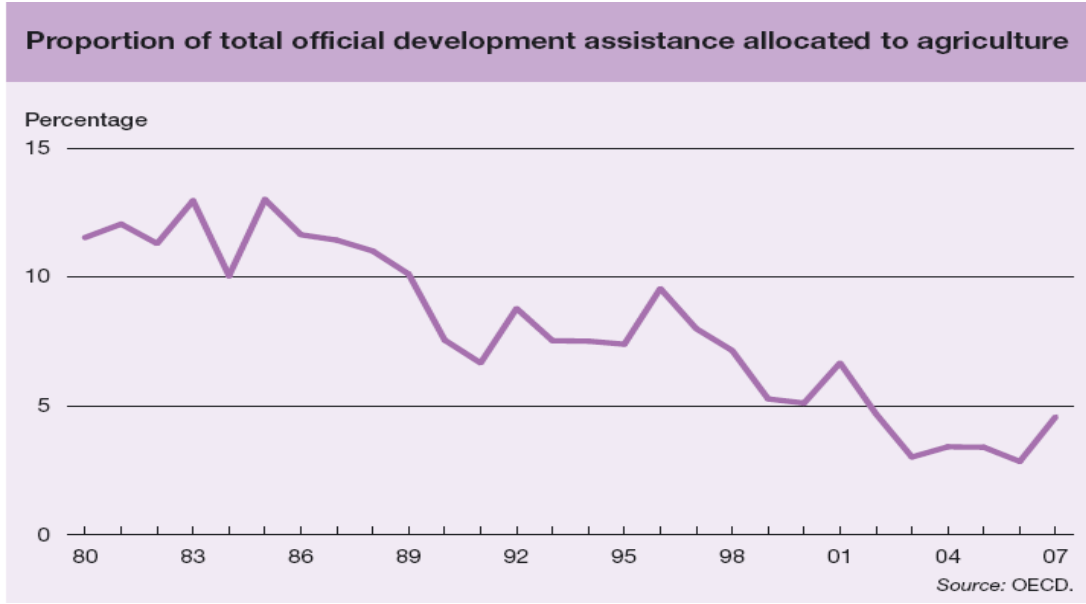
Son olarak, üretimdeki bir azalmanın, stoklarda azalma ve fiyatların daha değişken olması sonucunu vermedi emtia piyasalarının normal davranışları arasındadır. Bu bağlamda, 2002/3-2003/4 döneminin nispeten ılımlı fiyat artışları ve stok azalışları, 1988/89-1989/90 ve 1995/96 dönemine benzerdir (Şekil 8);

Şekil 6. Son 10 yıldaki verim üstsüel büyüme oranı

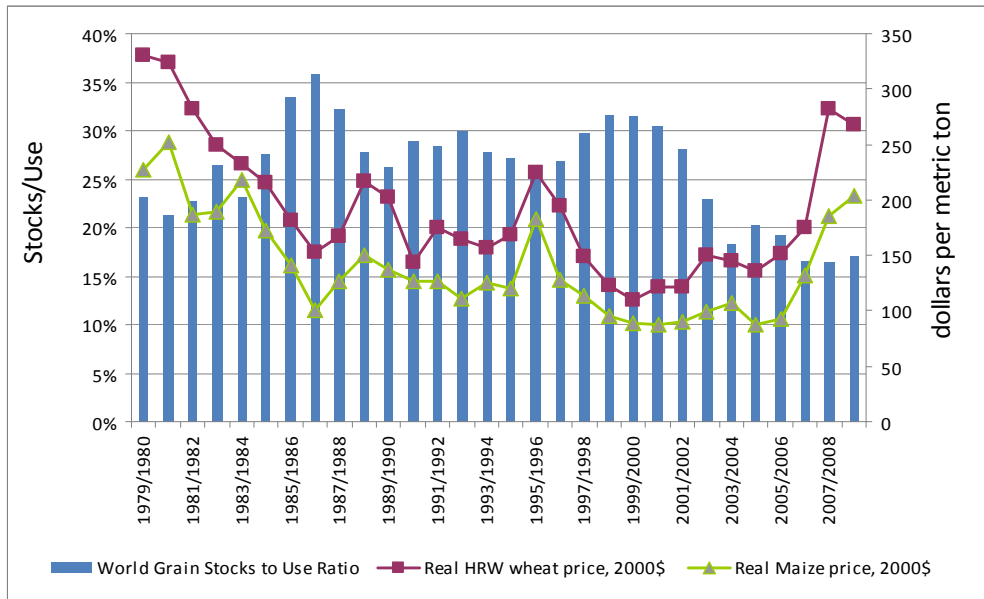
Kaynak: PSD veritabanı, USDA.

Şekil 7. Tarımsal kalkınmaya sağlanan uluslararası yardımın azaldığına dair kanıt²

ancak son iki dönemin aksine, takip eden yıllardaki üretim, artan tüketim ihtiyacının karşılanması ve stokların yeniden tesisi için yeterli değildi. Dolayısıyla, 2006/7 döneminde bir sonraki düşüş meydana geldiğinde, stoklar tampon etkisi sağlamada yeterli olamadı. Halihazırda belirtildiği üzere, tarım emtialarına olan talep fiyat açısından çok esnek değildir, dolayısıyla fiyat artışıyla karşı karşıya olunan durumlarda bile, tüketimdeki büyüme güçlü kalmaya devam etmiştir.

Şekil 8. Dünya hububat stoklarına karşılık kullanım oranı ve reel buğday ve mısır fiyatları

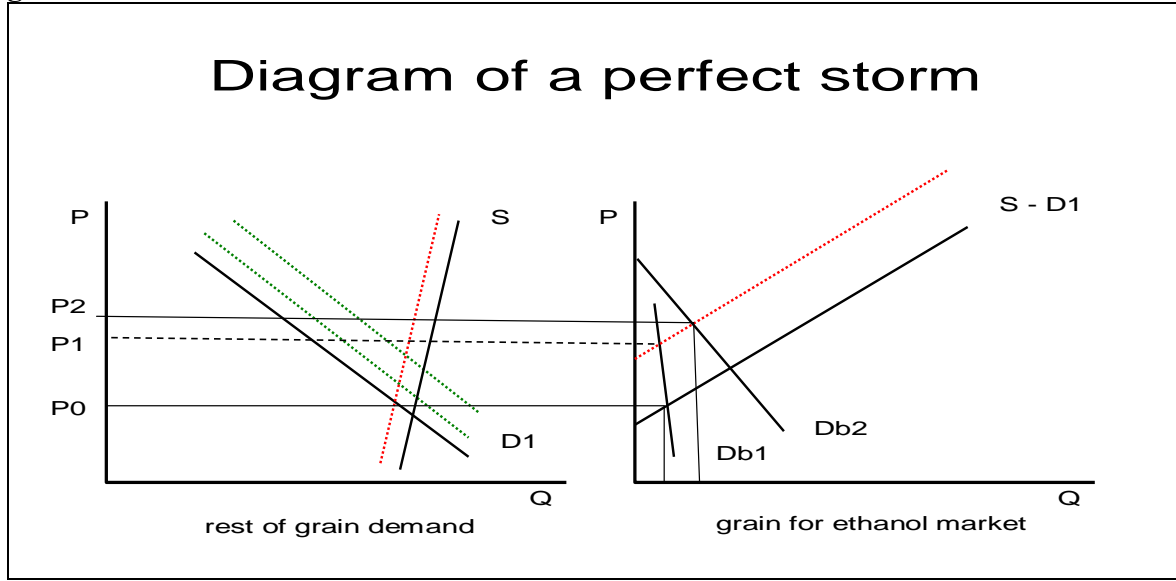
Kaynak: PSD veritabanı, USDA.

² FAO. (2009a)

Mükemmel Fırtına

Bu on yılın ortasında görülen ve düşük stok seviyelerinin de işaret ettiği zorlu piyasa koşulları düşünüldüğünde, piyasanın, önemli fiyat artışları olmaksızın, talebi arttırmaya veya arzı sınırlandırmaya yönelik işleyen bir dizi gelişmeyi benimseyebilmesi için herhangi bir olasılık bulunmuyordu. Olayların bu şekilde bir araya gelmesi, Şekil 9'da verilen kavramsal modelde örneklendirilmektedir. Bu modelde, talebi sağa doğru yönelten birçok faktör bulunurken, bazı ülkelerdeki kötü hava şartları üretim ve nakliye maliyetlerini arttıran petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle arzda sola doğru yönelmiştir. Başlı başına bu arz ve talep şokları fiyatları P^0 noktasından P^1 noktasında çıkarabilirdi, ancak daha sonra biyolojik yakıt talebindeki değişim (Db1 noktasından Db2 noktasına) talebin fiyatı P^1 noktasından P^2 noktasına doğru değiştirmesi yönünde bir boyut daha kazandırmıştır.

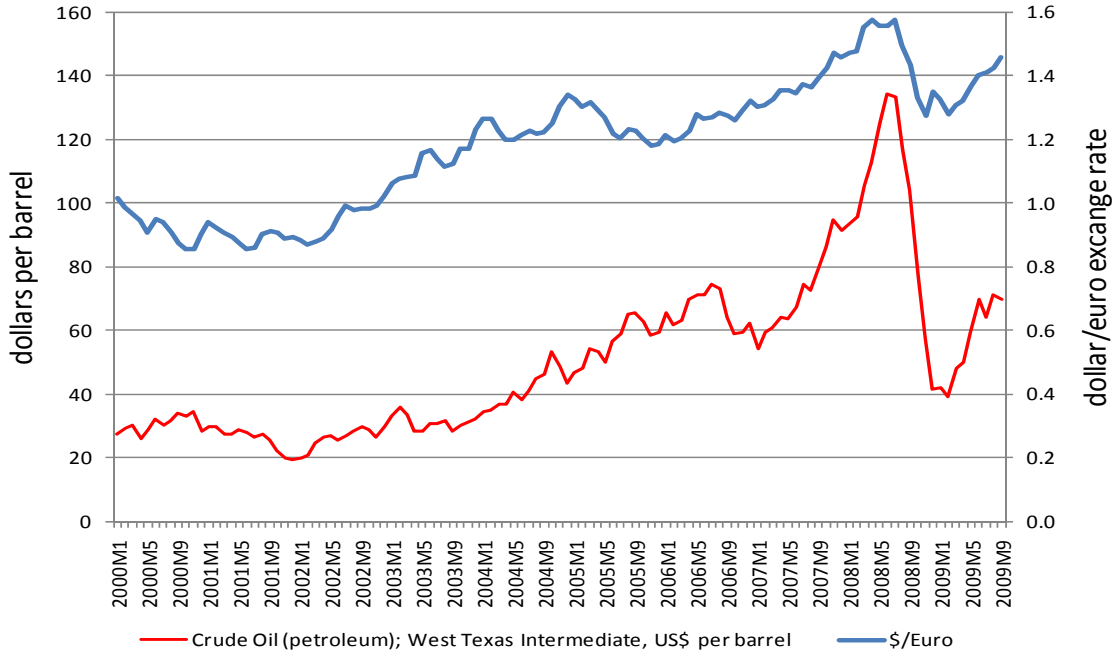
Şekil 9. Fiyatları arttıracak şekilde birlikte hareket eden tüm faktörlerin gösterimi

Bu değişimler aşağıda sıralanmıştır:

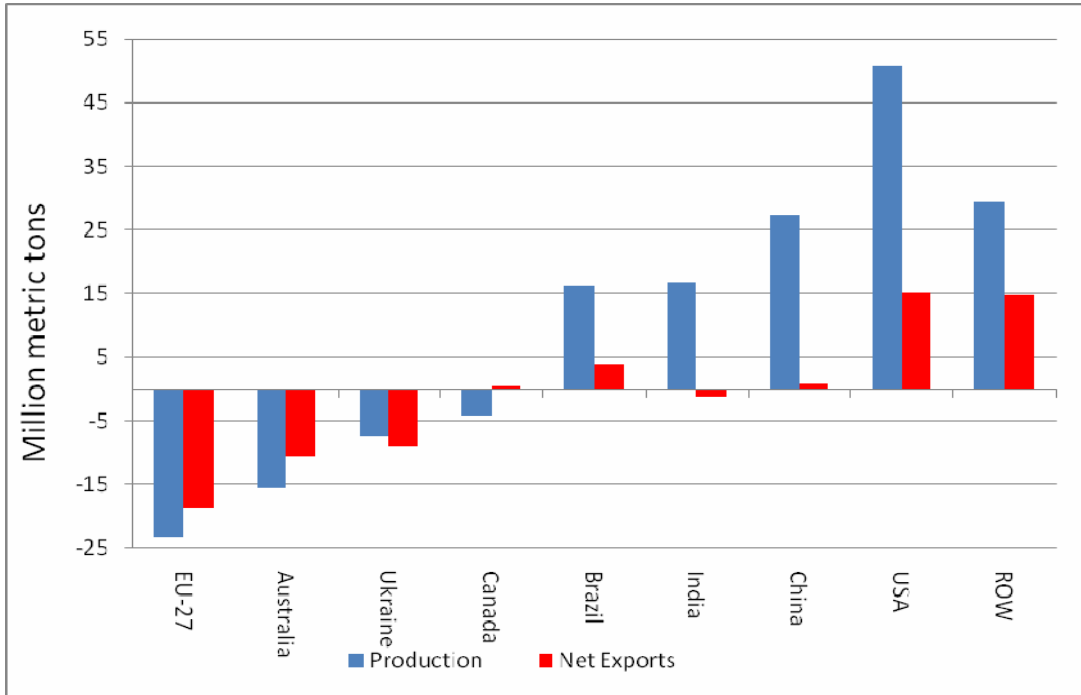
- ABD Dolarının değer kaybetmesi (Şekil 10) birçok ithalatçı ülkenin alım gücünü arttırmış ve emtia ABD Doları fiyatlarını yükseltmiştir.
- Artan petrol fiyatları (Şekil 10) hem emtialar için üretim ve taşıma maliyetlerini arttırmış hem de bazı ülkelerde çevresel hedefler ve çiftçi destek ile ilgili hedeflere ilişkin biyolojik yakıt üretiminin artırılmasını teşvik etmek üzere uygulanan politikalar ile birleştiğinde, biyolojik yakıt kapasitesine yapılan yatırımların karlılığını ve mevcut kapasitenin kullanımını arttırmış, bu da daha fazla hububat ve yağlı tohumun biyolojik yakıt üretiminde girdi olarak kullanılması ile sonuçlanmıştır.
- Takip eden iki sene boyunca Avustralya ve AB'de ve daha düşük ölçekte Ukrayna ve Kanada'da hububat üretiminde azalmalar meydana gelirken, Hindistan daha fazla üretmiş ancak daha az ihracat yapmıştır (Şekil 11). Normalde bunlar piyasayı bu kadar büyük derecede etkileyen unsurlar değildir, özellikle de dünya üzerindeki üretim tüketime kıyasla biraz daha fazla artış göstermiş durumda iken. Ancak, rekor seviyedeki düşük stoklar ve devam eden güçlü talep ışığında (Şekil 3), hububat fiyatlarındaki bu etmenlere bağlı değişim dramatik şekilde olmuştur.
- Yağlı tohumlar piyasasında benzer bir azalma meydana gelmemiş ancak ekimlik alanlarda yağlı tohumlar yerine hububat için kullanıma doğru olan değişim, özellikle de ABD'de, yağlı tohumlar açısından hızlı bir fiyat patlamasına yol açmıştır.

Şekil 10. 2000 yılından bu yana benzer kalıpta hareket eden ham petrol ve ABD Doları kalıbı

Kaynak: IMF emtia fiyatları veritabanı; Euro from Global Insight, Inc.

Şekil 11. 05/06 ve 07/08 ekim dönemlerinde hububat üretimindeki değişimler

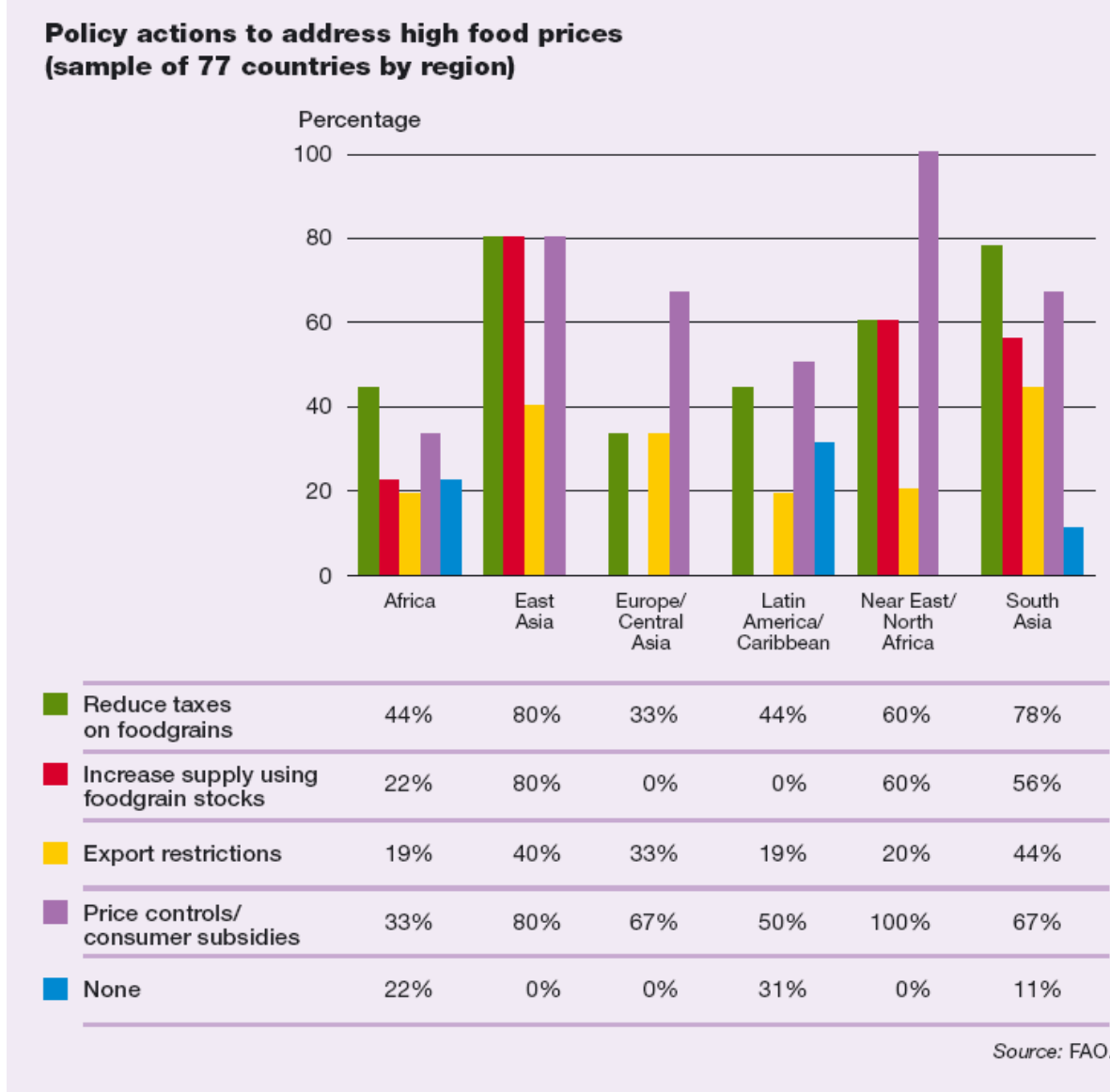

Kaynak: PSD veritabanı, USDA.

Artan uluslararası fiyatlara tepki olarak ve yurtiçi tüketicilerin güvence altına alınması amacıyla, birçok ihracatçı ülke yasaklanmış, vergiye tabi tutulmuş veya diğer bir şekilde hububat ve yağlı tohum ihracatları sınırlandırılmıştır ve çeşitli ithalatçı ülke de ihtiyat tedbirleri olarak ithalat tarifelerini düşürmüş, tüketicilere sübvansiyon sağlamış veya ithalatları arttırmış. FAO'nun 77

ülkede gerçekleştirdiği bir çalışma sonrasında, (Şekil 12) ECA bölgesinde yer alan ülkelerin yüzde 67'sinin tüketicilere fiyat aktarımını azaltmaya yönelik uygulamalar yaptığı ve yüzde 33'ünün bir tür ihracat kısıtlaması getirdiği bulgusuna ulaşılmıştır (FAO 2009a). Politika düzeyinde gerçekleştirilen bu eylemler, dünya piyasasındaki fiyatlar üzerindeki baskıları arttırmış ve hatta Dünya Gıda Programı tarafından yapılan bazı acil durum gıda yardımı alımları bile bu tedbirler nedeniyle gecikmeye uğramıştır.

Şekil 12³.

- Bu süre zarfında, portföylerini çeşitlendiriyor veya alternatif yatırımlardan daha büyük getiriler elde etme beklentisinde olan finansal yatırımcılar (ticari olmayan tüccarlar) tarafından vadeli işlemler piyasalarında faaliyet artışı görülmüştür. Alım-satım yapmayan tüccarların (örn. Kurumsal yatırımcılar veya endekse bağlı fonlar) vadeli işlemler sözleşme fiyatlarını olabilecekleri seviyeden çok daha yukarıya çıkarmış ve daha sonra hızlı düşüşlerine katkıda bulunmuş da olabilir. Bu yatırımcılar, sözleşme alım satımı yapıyorlardı ancak hiçbir zaman ürünün

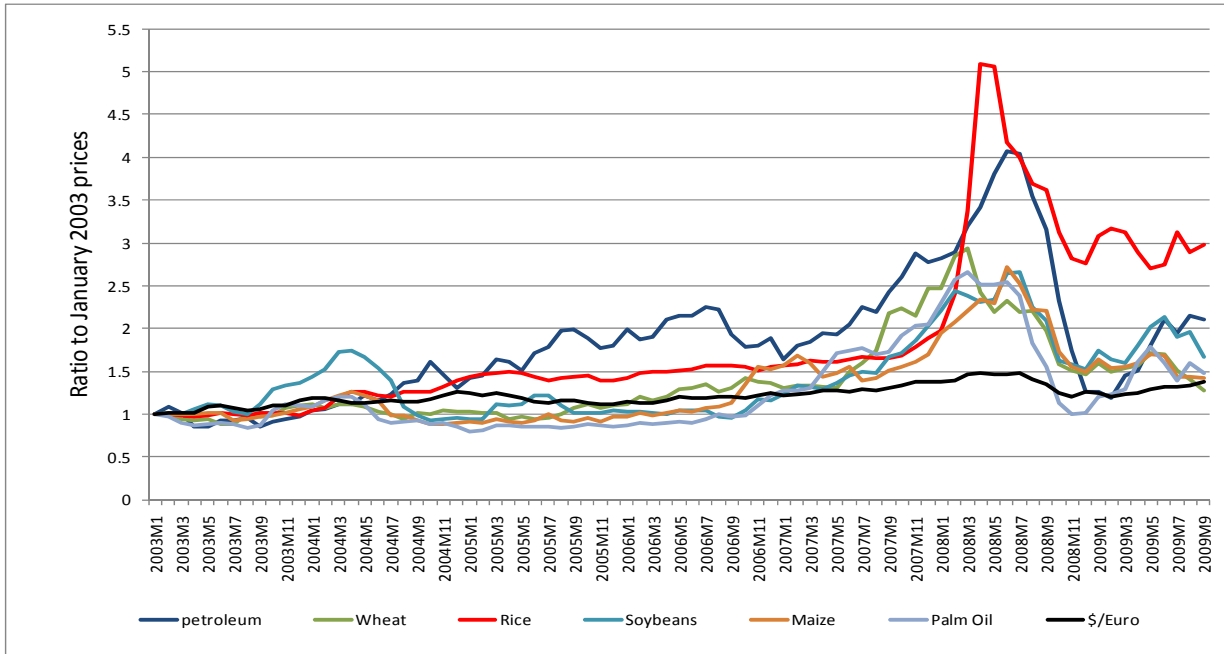
³ FAO. (2009a)

mülkiyetini üzerlerine almadılar, dolayısıyla burada savunulan, bunların kısa vadede değişkenliği arttırabileceği yönündedir ancak arz veya talebi değiştirerek sezon ortalama fiyatlarına etki ettiklerine dair çok fazla kanıt bulunmamaktadır.

- Nüfus ve gelir büyümesi kaynaklı uzun vadeli talep büyümesi de bu hikayede önem taşımaktadır, özellikle de talebin arzdan daha hızlı büyüdüğü durumlarda (Tablo 1). Ancak, talep, nadiren piyasada şok yaratan bir faktördür, çünkü daha tahmin edilebilir bir şekilde gelişmektedir. Hızlı bir şekilde ortaya çıkan yeni talep bileşeni, örneğin biyolojik yakıtlar, bir istisna olabilir. Ancak bu durumda bile, tesisin inşası uzun sürmekte ve piyasa oyuncuları tarafından çok iyi bilinmektedir, dolayısıyla piyasa açısından hiçbir zaman sürpriz olmamaktadır.

Yukarıda halihazırda belirtildiği üzere, farklı emtialarda fiyat fırlamalarının nasıl geliştiği ile ilgili farklılıklar ve benzerlikler bulunmaktadır, bunlar da Şekil 13'te karşılaştırılmıştır. Özellikle de, aylık fiyatın ne zaman Ocak 2003 seviyesine göre daha fazla arttığını göstermek için Ocak 2003 başlangıç noktası olarak kullanılmaktadır.

Şekil 13. Emtialar açısından farklı aylık fiyat değişimi kalıpları

Kaynak: IMF emtia fiyatları veritabanı kullanılarak hesaplanmıştır.

Hammadde ilk defa yüzde 50'lik artış düzeyine 2004lerin sonunda ulaşmıştır, pirinç ise bu artış seviyesine altı ay sonra ulaşmış ve daha sonra yaklaşık üç sene boyunca sabit kalmıştır (Tablo 3). Mısır, yüzde 50'lik artış düzeyine 2006 yılının sonlarında ulaşmış, ancak 2008 yılının başlarına kadar diğer herhangi bir büyük artış göstermemiştir. Yağlı tohumlar, hurma yağı ve buğday fiyatlarındaki artış biraz daha sonra, 2007 yılının ortasında başlamış ve tepe noktalarına doğru artışlarına 2008 yılının ortasına kadar devam etmişlerdir. Arpa fiyatı da 2007 yılının ortasında artmaya başlamış ancak diğerleri kadar yükselmemiş veya diğerleri kadar hızlı artış göstermemiştir. Mısır ve soya fasulyesi, Ocak 2003 seviyelerine kıyasla yüzde 150den daha yüksek seviyelere ulaşan son ürünler olmuş ve arpa hiçbir zaman bu kadar yükselmemiştir. Ham petrol fiyatının aylık ortalamasındaki maksimum artış (Ocak 2008'de yüzde 306) birçok tarım ürününe kıyasla çok daha yüksekti, ancak pirinç çok daha yüksek ve biraz daha erken bir dönemde (Nisan 2008'de yüzde 408) tepe noktasına ulaşmıştır.

Tablo 3. Ocak 2003'ten itibaren aylık fiyat artışlarının hız ve seviyelerindeki farklılıklar

Ocak 2003'e göre yüzde x'ten daha yüksek fiyat	Ham petrol	Pirinç	Mısır	Arpa	Hurma yağı	Soya fasulyesi	Buğday
%50'den fazla	10/04	04/05	11/06	06/07	04/07	07/07	07/07
%100'den fazla	04/06	02/08	02/08	03/08	11/07	12/07	09/07
%150'den fazla	10/07	03/08	06/08	Yok	02/08	06/08	02/08
%200'den fazla	03/08	03/08	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Ocak 2003'e göre maksimum %	306%	408%	171%	118%	166%	166%	194%
Maksimum noktaya ulaştığı ay	07/08	04/08	04/08	07/08	03/08	07/08	03/08

Kaynak: IMF emtia fiyatları veritabanı kullanılarak hesaplanmıştır.

2005/06 ile 2007/08 dönemleri arasındaki ana fiyat artış dönemine baktığımızda, fiyat değişimindeki bu farklılıkların bazıları ile arkalarında yatan faktörler hakkında birkaç sonuca varılabilir. Bu fiyat artışlarının tümü, ham petrol fiyat artışları ve ABD Dolarının değer kaybetmesi halihazırda meydana geliyor iken ortaya çıkmıştır ve arz ve talep üzerinde sahip oldukları etkilerden de biliyoruz ki bu faktörlerin her ikisi de bu ürünlerdeki fiyat artışlarına katkıda bulunmuştur. En azından bu iki faktör tüm durumlarda ortaktır ancak etkileri kesinlikle farklı şiddette görülmektedir. ABD Dolarının değer kaybetmesi hızlı bir şekilde ABD dolarına göre değer kazanan diğer tüm para birimlerinde satın alma gücünün hızlı bir şekilde artışı ve alım satımı yapılan malların ABD Doları cinsinden fiyatlarının daha yüksek olması şeklinde kendini göstermiştir; ancak petrol fiyatlarının daha yüksek olması biyolojik yakıt yatırımları ve üretiminin artırılmasını teşvik ettiğinden dolayı, petrol fiyatının mısır ve nebatî yağ fiyatları üzerinde daha büyük etkisi olmuştur. Mısır ve nebatî yağlara yönelik talep arttıkça, mısır ve yağlı tohumların fiyatını arttırmakta, ekimlik arazilerin diğer ürünler için artık kullanılmamasına yönelik değişiklikleri tetiklemekte ve aynı zamanda talep tarafında yem ve gıda yerine diğer türde talepleri ortaya çıkarmakta ve dolayısıyla diğer ürünlerin fiyatlarını arttırmaktadır. Petrol fiyatı aynı zamanda tüm ürünlerin üretim maliyetlerini de arttırmaktadır; ve hayvancılık ve süt ürünleri sektörlerinde üretim maliyetleri de artmaktadır. Yani, iki yıl veya daha uzun bir süre içerisinde, bu etkiler tarım sanayi aracılığıyla kendilerini gösterecektir. Benzer şekilde, artan petrol fiyatları işleme ve ulaştırma maliyetlerini arttırmaktadır ve bu da zaman içerisinde tarım işletmelerinin perakende marjlarını arttırmalarına ve gıda maliyetinin artmasına sebep olmaktadır.

Faktörlerin olası sürekliliği

Mevcut fiyat artışının en nihayetinde uzun vadede azalan reel fiyatlara mı yol açacağı yoksa reel fiyatları uzun vadede daha yüksek olarak seyredeceği bir yola mı sokacağı önemli bir sorudur. Şimdi dikkatlerimizi geleceğe yoneltiyoruz. Eğer bunu mükemmel bir fırtına olarak kabul ettiysek, fırtına geçti, kısa vadede emtia fiyatları azalmaya başladı; ve şu anda sorduğumuz soru, gelecekte karşılaşacağımız durumlar bu değişken döneme benzer olacak mı olmayacak mı ve ne gibi benzerlik veya farklılıkları olacak şeklindedir. Tanımı itibarıyla, mükemmel fırtına nadiren meydana gelen bir olaydır ve şu anda da böyle bir durumlar karşı karşıyaymışız gibi görünmektedir. Bu tür bir fiyat artışının bir daha meydana gelmeyeceği anlamına gelmemektedir,

ancak böyle bir kural da bulunmamaktadır. 2008'in başından ortalarına kadar, aylık ve günlük petrol fiyatları ve tarımsal emtia fiyatları, pirinç hariç, tepe noktalarından 2007 yılında veya öncesinde buldukları seviyelere düşmüşlerdir, dolayısıyla acaba artık tuttuğumuz nefesi bırakma vakti geldi mi yoksa hava şartlarındaki en küçük bir olumsuzluk veya piyasa şoku tekrar bu rakamları yüksek seviyelere çıkaracak mı? Biz bu hususu önemli faktörlerin her birini inceleyerek ve bu faktörlerin sürekli, geçici veya tamamen belirsiz olma ihtimallerini değerlendirerek ele alıyoruz.

Verim ve üretim eksiklikleri–Kötü hava şartları ve hastalık genellikle geçici olumsuzluklar olarak değerlendirilir ve bunlar genellikle bir yıllık bir olgu olmuş nadiren iki yıl üst üste meydana gelmiştir. IPCC'ye göre, iklim değişikliği nedeniyle günümüzde ve gelecekte artık doğal afetler çok daha sık ve şiddetli meydana gelebilecektir (IPPC 2007, sayfa 299), ancak bu faktörün, üretimdeki azalmaların sıklığı geçmişte olduğundan daha fazla olsa da, tek tük olması ve kısa sürmesi beklenmektedir. 2007/08 döneminde, dünya hububat üretimi, arazi büyümesi ve verim büyümesi arasında paylaşılacak şekilde yaklaşık yüzde altı büyüme göstermiştir. 2008/9 döneminde hububat üretimi ilave yüzde beş daha artmış ve o tarihe kadar elde edilen en büyük mahsul olmuştur ve stoklar da bu iki yıllık dönemde yüzde 25 artmıştır. Yüksek fiyatlar halihazırda daha fazla ekim ve daha yüksek verimi tetikleme yönünde işlerini yapmaktadır ancak bunlar kısmen gübre ve enerji maliyetleri nedeniyle artan yakıt masrafları gibi üretim maliyetleri ile kısmen dengelenmektedir.

İhracat kısıtlamaları ve ithalat engellerinin azaltılması–İhracat kısıtlamalarının çoğu halihazırda ya kaldırılmış ya da azaltılmıştır. Bu ihracat veya ithalat tedbirlerinin çoğunun geçici koruma tedbirleri olarak görüldüğü ve uzun bir süre boyunca yerinde tutulmayacağı öngörülmektedir. Çin ihracat kısıtlama tedbirlerini daha çok katma değer verdiği indirimini ortadan kaldırarak uygulamıştır, bu da bazı ihracat ve yurtiçi satışlar üzerinden KDV alınması etkisini yaratmıştır. Arjantin de ihracat vergilerini korumaktadır, ancak yapılacak ilave artışlar çiftçiler tarafından başarılı bir şekilde engellenmiştir. Diğer ihracat kısıtlamalarının çoğu geçici nitelikteydi ve şu an itibarıyla artık durdurulmuş durumdadır. Yurtiçi hububat fiyatlarını azaltma amaçlı olarak ihracatlarına vergilendirme veya kısıtlama getiren Arjantin veya diğer ihracatçılar da üreticilerinin üretimlerini arttırmalarına yönelik teşviklerini de sınırlandırmıştır. Aynı durum, artan uluslararası fiyatların kendi yurtiçi piyasalarına geçişlerini azaltmaya çalışan ithalatçılar için de geçerlidir. Geçmişte, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) daha çok ihracat sübvansiyonları ve ithalat tarifeleri ve kısıtlamaları gibi dünya fiyatlarını baskılayan tedbirlere odaklanmıştır ve ihracatın sınırlandırılması veya ithalatın arttırılmasına yönelik disiplinler de zayıf veya hiç bulunmuyordu. URAA'nın *İhracatın engellenmesi ve kısıtlanması hakkında disiplin eylemleri* başlıklı 12. Maddesinde ihracatın kısıtlanmasının engellenmesine ilişkin zayıf bir dil kullanılmıştır, dolayısıyla yakın geçmişteki tedbirlerin hiçbirinin başarılı bir şekilde sorgulanması olası değildir (Sharma ve Konandreas 2008). Dolayısıyla, gıda fiyatlarında yeni bir artış olması durumunda, benzer aksaklıkların bir daha meydana gelmesinin engellenmesi için diplomatik baskı haricinde yapılabilecek pek bir şey bulunmamaktadır.

Doların değer kaybetmesi, petrol fiyatları ve mali kriz–2008 yılının sonlarında ve 2009 yılının başlarında, bu on yılın büyük kısmında görmüş olduğumuz paralel harekete devam ederek, dolar büyük ölçüde değer kazanmış ve petrol fiyatları büyük ölçüde azalmıştır (bkz. Şekil 8). Ancak, bu kısa dönemin ardından, petrol fiyatları artış gösterdikçe ve dolar değer kaybettiğçe tekrar durum tersine dönmüştür. Yukarı kısımdaki analizde de vurgulandığı üzere, bunlar, emtia fiyatlarının belirlenmesinde ve fiyat artışının açıklanmasında çok önemli faktörlerdir. Ancak biz bu faktörleri “belirsiz faktör” kategorisine koyuyoruz çünkü bu faktörlerin ne yöne ve ne zaman hareket edeceğinin tahmin edilmesi güç olacaktır. Finans piyasalarındaki kriz, bu yüksek derecede değişken karışıma bir derece daha risk ve belirsizlik daha eklemiştir ve piyasayı bozan etmenler listesinde ticaretin finansmanı da eklenmiştir. Dünya üzerinde ekonomik faaliyetlerin yaygın

şekilde yavaşlaması da kesinlikle petrol fiyatlarının daha da yukarılara çıkma olasılığını azaltmaktadır.

“Spekülatif” faaliyet–Ticari olmayan tüccarların katılımı, döviz ve petrol fiyatları kadar değişken veya belirsiz olabilir, dolayısıyla piyasa davranışının bu yönünün yakın geçmişte olduğu gibi devam etmesi muhtemeldir. Petrol ve emtia fiyatları azaldığından onların katılımı da azalmış ancak emtia fiyatları güçlendiğinde katılımları tekrar artmıştır.

Düşük stoklar ve stok/kullanım oranları–2009/10 hububat hasadının 2008/09 dönemindeki rekor seviyenin çok az altında olması beklenmektedir ancak halen stokların yaklaşık yüzde bir daha artması beklenmektedir. Yine de, bu öngörünün doğru olduğu görülse bile, hububat stoklarını 1982 yılından 2001 yılına kadarki 20 yıllık dönemde mevcut olan yüzden 25’i aşan stok/kullanım oranı gibi oldukça rahat bir seviyeye getirmeyecektir. Yani, bu konunun orta vadeli bir konu olması ve yıllar boyunca ortalama veya ortalamanın üzerinde üretim veya hatta tüketimde şimdiye kadar beklenmemiş bir düşüş yaşaması gerekecektir.

Tarımda yatırım açığı–Halihazırda bahsedildiği üzere, azalan reel fiyatlar, gelişmiş ülkelerde bile yatırım açığına katkıda bulunmuş olabilir. Her ne kadar piyasa teşvikleri mevcut durumda açıkça daha iyi olsa da, bu yatırım açığı uzun vadeli bir sorun olacaktır. Tarımda yapılan AR-GE çalışmalarının getirisini almak yıllar almaktadır, çünkü bu açığın bir kısmı da geliştirilmesi için yıllar süren kurumsal kapasite eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Yüksek fiyatlara karşı getirilen kısa vadeli müdahaleler, şimdilik, daha fazla arazi ve girdi kullanımı ve mevcut teknolojilerin daha yaygın kullanımı ile sınırlı olacaktır.

Talepte uzun vadede büyüme–Sürekli bir faktör olduğu açıkça görülmektedir. Yem, gıda, tohum ve endüstri (biyolojik yakıt kullanımı hariç olmak üzere) için olan talepteki büyüme oranı, nüfus ve gelir artış oranlarına bağlı kalacaktır ve piyasa tablosunun en istikrarlı kısmıdır. Ana belirsizlik, mevcut finans piyasası krizi nedeniyle ekonomik performanstaki kötüleşme olacaktır, bu da emtia fiyatları üzerindeki baskıları geçici olarak azaltabilir.

Biyolojik yakıt üretimi ve destek tedbirleri–Bu endüstrinin mevcudiyeti ve büyümesi sürekli bir faktördür, çünkü bunların zaman içerisinde büyümeye devam edeceği ve büyümesinin petrol fiyatının yanı sıra çeşitli destek tedbirleri ile güçlü bir bağlantıya sahip olacağı beklenmektedir. ABD’de yakın geçmişte yapılan tek politika değişikliği, galon başına alınan blender vergisinin \$0.51 seviyesinden \$0.45 seviyesine düşürülmesi olmuştur. Biyolojik yakıt hammaddelerine olan yüksek elastikiyete sahip talebin fiyat sabitleyici olarak düşünülmesi mümkün iken, yüksek derecede değişken petrol fiyatı ve emtia fiyatları arasındaki daha sıkı bağlar ve de kısa vadeli yapısal kısıtlamalar ve politika kısıtlamaları emtia fiyatının değişkenliğini artırır nitelikte etkide bulunabilir. Hangi faktörün öncelikli rol oynadığının belirlenmesi, 2009 yılında meydana geldiği gibi, petrol fiyatlarının seviyesi veya ABD biyolojik yakıt yetkisinin bağlayıcı olup olmadığı gibi, kısa vadede piyasa koşullarına bağlıdır. Her ne kadar emtia fiyat seviyeleri üzerindeki etki daha açık olsa da, fiyat değişkenliği üzerindeki net etki halen belirsizliğini korumaktadır. AB de biyolojik yakıt politikalarını henüz değiştirmemiştir, ancak bu politikalar şu anda inceleme altındadır ve mevcut hedeflere nasıl ulaşılacağı veya tam olarak nasıl uygulanacakları henüz açık değildir.

Geleceğe yönelik olasılıklar

On yıllardır süren hububat ve gıda reel fiyatlarındaki azalmanın daha genel anlamda emtia ve gıda fiyatlarının daha yüksek, daha değişken ve petrol fiyatları ile daha sıkı bağlantılı olduğu yeni bir piyasa ortamına doğru gideceği oldukça hızlı bir geçiş açıklanmaktadır. Son birkaç yılda görülen piyasa davranışlarının çoğu, enerji ve tarım piyasalarının giderek daha da fazla birbirine bağımlı hale gelmesi ile bağlantılıdır. Bu piyasa hareketi ve etrafını çevreleyen koşulların devam etmesi muhtemeldir ve geçmiş yılların kalıplarına dönme olasılığı da daha düşüktür.

Dünya piyasaları değişmiştir ve birçok emtia fiyatı tepe noktalarından önemli derecede düşüşler yaşamıştır ancak bunlar halen fiyat artışından önceki seviyelerine göre oldukça yüksektirler⁴. Böyle bir durumda bile, hemen hemen her an bu fiyat şokları tekrarlanabilir, yani kayıtsız olmamız gerekir. Ayrıca, artan emtia fiyatlarının yüksek gelirli ülkelere kıyasla düşük gelirli ülkelerdeki tüketicilerin gıda fiyatları üzerinde daha fazla etkisi bulunmaktadır. Gelirin daha fazla payının gıda için harcanmasının yanı sıra, emtia fiyatının kendisi de düşük gelirli bir ülkede hanehalkı gıda masraflarının daha büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Tablo 4'te verilen bir örnek ile, bir emtia fiyatındaki yüzde 50'lik bir artışın nasıl yüksek gelirli bir ülkede gıda için harcanan gelir payında yüzde 10-10.6 değerinde bir artışa sebep olabileceği, ancak aynı emtia fiyatındaki aynı artışın düşük gelirli bir ülkede gıda için harcanan gelir payında yüzde 50-60.5 artış yaratabileceği gösterilmektedir. Benzer şekilde, gelişmekte olan ülkelerde toplam gıda ithalatı harcamaları daha hızlı büyüme göstermiştir (FAO 2008c). Gelişmekte olan ülkelerin ve LIFDC için toplam gıda ithalat harcamaları, 2007 yılından 2008 yılına kadar yaklaşık yüzde 36 artış göstermiştir. Bu, geçen yıl meydana gelen diğer bir keskin artıştır. Mevcut finans krizi sırasında ticari finansmanın da seyrek olması bu sorunu sadece daha da şiddetlendirmektedir.

Tablo 4. Gıda Emtia Fiyatlarının Tüketicilerin Gıda Bütçeleri üzerindeki Etkisi

	Yüksek gelirli ülkeler	Düşük gelirli gıda eksiği olan ülkeler
I. Temel Senaryo		
Gelir	\$40,000	\$800
Gıda harcamaları	\$4000	\$400
Gelir yüzdesi olarak gıda masrafları	10%	50%
Ayrıştırılmış perakende gıda harcamaları		
(temel – temel olmayan)		
Toplam gıda harcamasının yüzdesi olarak temel gıdalar	20%	70%
Temel gıda harcamaları	\$800	\$280
Temel olmayan gıda harcamaları	\$3200	\$120
II. Senaryo: Temel gıdalarda %50 fiyat artışı, temel gıdalar aracılığıyla kısmi geçiş		
Geçiş yaptığı varsayılan %	60%	60%
Temel gıda maliyetindeki artış	\$240	\$84
Yeni temel gıda maliyeti	\$1020	\$364
Yeni toplam gıda maliyeti	\$4240	\$484
Gelir yüzdesi olarak gıda masrafları	10.6%	60.5%

Kaynak: Trostle, 2008, sayfa 25.

⁴ Bu makale kapsamında değerlendirilen 13 ülkedeki gıda fiyatlarına ait bilgiler için bkz. Ek Kutu 1.

2005 yılından bu yana gelişen ve bu şekilde devam etmesi muhtemel piyasa koşulları, her ne kadar gıda fiyatlarındaki artışlar bir derece azalmış olsa da, bazı zorluklar getirmekte ve fırsatlar sunmaktadır. Burada karşılaşılan güçlük, hızlı bir şekilde artan gıda fiyatları nedeniyle çok daha ümitsiz bir mali durum içerisine itilmiş en korumasız gruplara sosyal koruma veya güvenlik ağları sağlamaktır. Fırsat ise, artan fiyatların, tarımın ana gelir ve istihdam kaynağı olduğu birçok kırsal bölgede gıda üretiminden elde edilen gelirin artırılması için bir fırsat sunmasıdır. Bu güçlüklerle baş edilebilmesi ve fırsatlardan faydalanılabilmesi için, ulusal ve uluslararası politikalar tavsiye edilmektedir (FAO 2008a, Dünya Bankası Bank 2008, von Braun et al 2008). Ancak, önerilen bu çözümleri incelemeden önce, mali şok ve etkileri analiz edilmektedir.

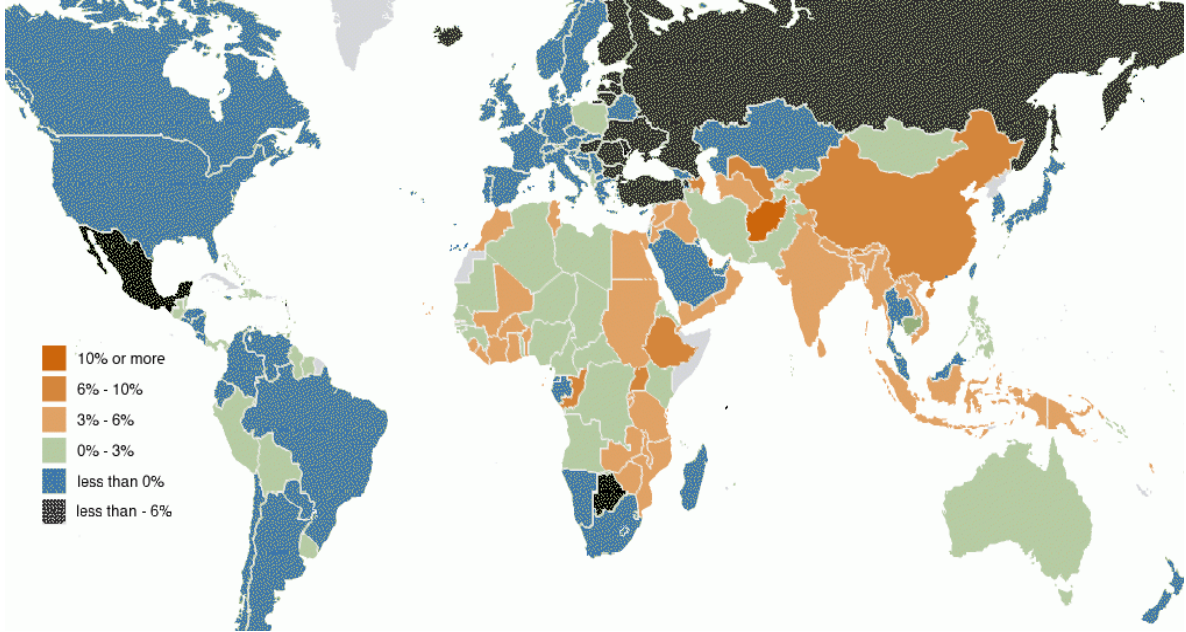
1. Makroekonomik krizin ve iyileşmenin anatomisi

Dünya üzerinde, reel GSYİH'da tahmin edilen düşüşün yüzde -6.0 veya daha fazla olduğu nispeten çok az ülke bulunmaktadır ve bu ülkelerin çoğu bu makalede ele alınan 13 ülke arasındadır (Şekil 14). Finansal ve ekonomik krizin, küresel ekonomiyi ve bu bölge ülkelerinin ekonomilerini etkisi altına alan iki önemli unsuru bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi, ABD finans piyasalarının çökmesinden kaynaklanan finansal durumun yayılması ve ikincisi ise takip eden şiddetli gerileme olmuştur, ki bu gerileme de tüketimi azaltmış ve ihracatçı ülkelerin karşı karşıya kaldığı talebi ciddi ölçüde azaltmıştır. Münferit ülkeler üzerindeki etkiler, ülkelerin ekonomilerinin ve finans kuruluşlarının küresel finans ve/veya küresel ekonomi piyasaları ile ne derece entegre olduklarına ve ekonomik büyümelerinin ne derece ihracata dayalı olduğuna bağlı olarak farklılık göstermiştir. Bu konu ele alınırken, öncelikle her bir ülke için GSYİH büyüme oranları üzerindeki ekonomik etkilere dair son tahminler incelenecek, daha sonra etkiler arasındaki farklılıklar bu iki ekonomik etki kaynağına kıyasla analiz edilecektir.

Her ne kadar bu makale kapsamında incelenen bölgede, 2009 mali krizinden önceki on yılda diğer birçok bölge ile aynı hatta daha iyi bir reel GSYİH büyüme performansı olsa da (Şekil 15), 2009 yılındaki ekonomik çözüşün diğer tüm bölgelere kıyasla daha zorlu geçeceği tahmin edilmektedir. Yine de, bölge içerisinde de önemli farklılıklar bulunuyordu, dört veya beş ülkenin 2009 yılında pozitif büyümelerini devam ettireceği, ikisinin yüzde -3.0 seviyesinin altına düşeceği ve Rusya Federasyonu da dahil olmak üzere ikisinin de yüzde -6.0 seviyesinin altına düşeceği tahmin ediliyordu, ancak iki ülkenin ise yüzde -12'den daha fazla düşüş göstereceği tahmin ediliyordu (Şekil 16). Ekonomik performanslardaki bu tür büyük farklılıkların nedenleri bulunmaktadır ve bu nedenler tartışılacaktır, ancak ESB genelinde tümü için geçerli bir faktör, Rusya'nın ESB ekonomisinin yüzde 75'inden daha fazlasını içermesidir (Gürcistan ve Moğolistan da IMF tarafından ESB toplamına dahil edilmektedir), dolayısıyla Rusya ekonomisindeki tüm gelişmelerin toplamda ESB ekonomisi üzerinde genel bir etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, Rusya ekonomisinin bölgedeki diğer ekonomiler üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır ve işçi dövizlerine daha bağımlı olanlar Rusya'nın ekonomik performansından özellikle etkilenmektedir.

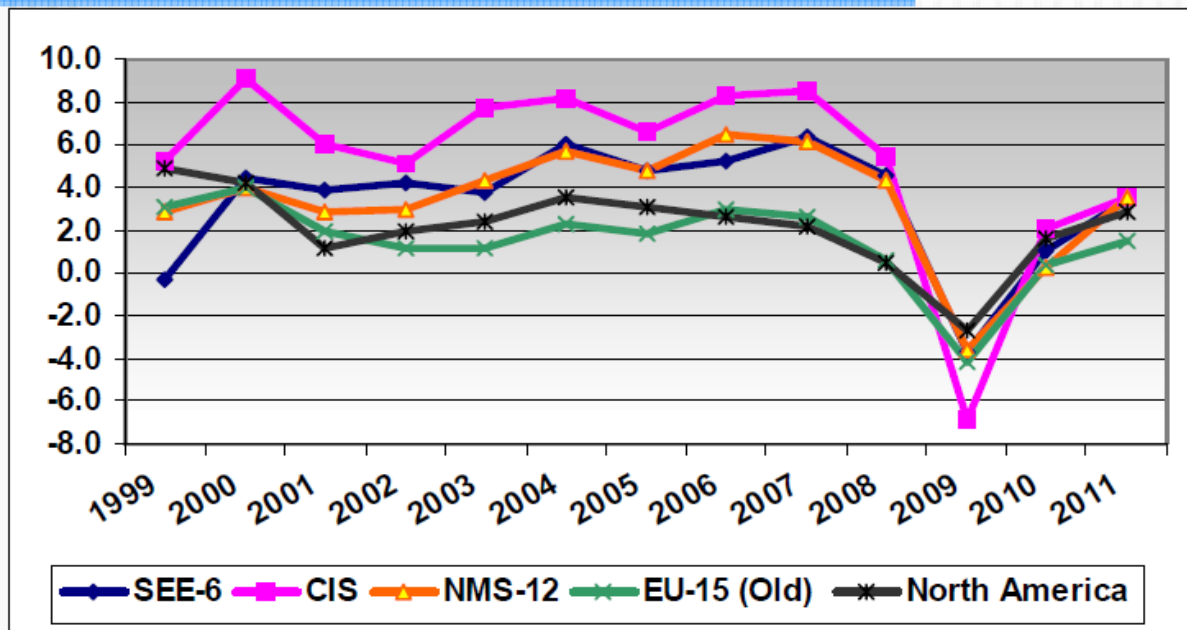
Gürcistan ve Türkiye haricinde, birçok ülke 2008 yılında oldukça güçlü bir büyüme yaşamıştır (Tablo 5). Üç kaynağın Ekim 2009 tahminleri temelinde, 2009 yılında pozitif büyüme kaydetmesi beklenen ülkeler Azerbaycan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve muhtemelen Türkmenistan'dır. Azerbaycan ve Türkmenistan (üç tahminin ikisine göre), diğer ihraç mallar kadar kötü duruma düşmeyen petrol ve gaz ihracatları ile olan güçlü bağlantıları ile desteklenmektedir. Diğer üç ülke şu anda bölgenin en yoksul ülkeleridir (Şekil 17) ve bu durumları itibariyle, diğerlerine kıyasla küresel ekonomi ve finans sistemine daha az sıkı bağlarla bağlılardır. Dolayısıyla, finansal çözüşün ve arkasından gelen ihracat azalışlarının etkilerini daha az hissetmişlerdir.

Şekil 14. 2009 yılında reel GSYİH Büyümesi: Ülkeler arasında etki farklılıkları

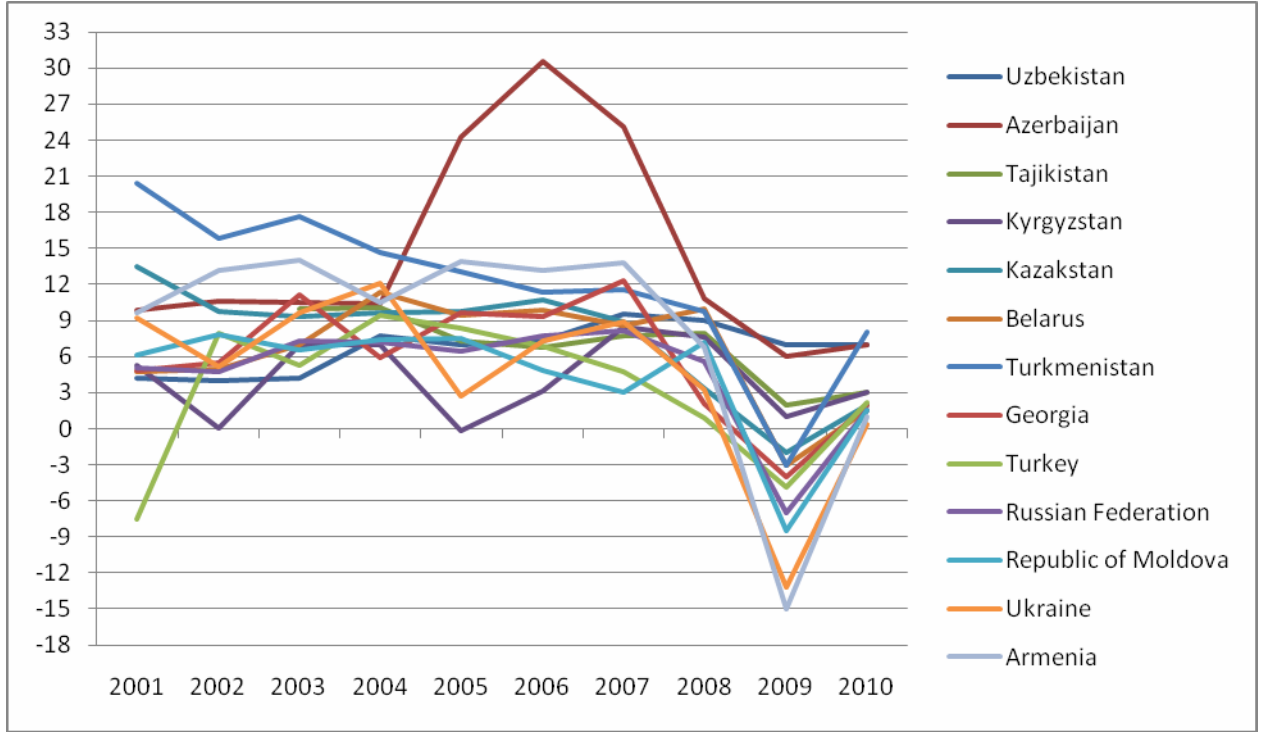
Kaynak: Shelburne, 2009

Şekil 15. Seçilen diğer bölgeler ile CIS ülkelerinin reel GSYİH büyüme oranlarının karşılaştırılması

Kaynak: Shelburne, 2009

Şekil 16. En yüksekten en düşüğe 2009 yılında beklenen büyüme açısından GSYİH büyüme oranları

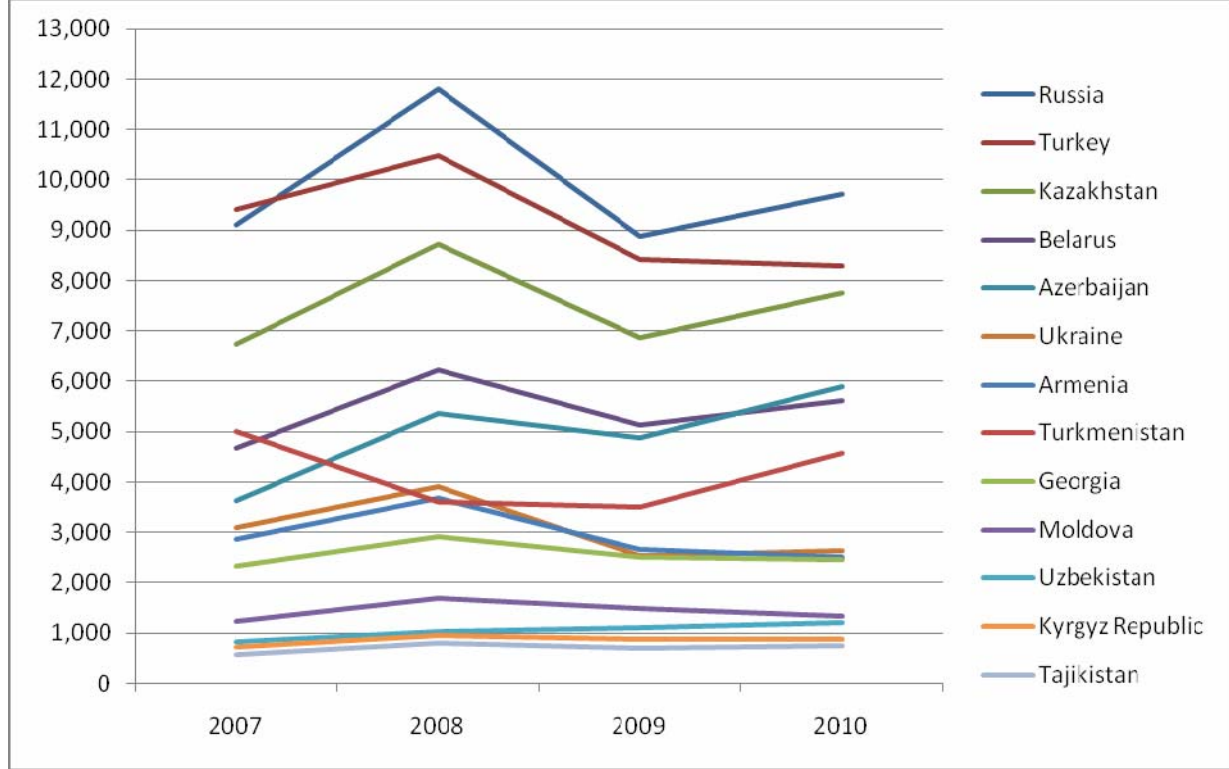
Kaynak: LINK Global Economic Outlook, UN DESA, Ekim 2009

Tablo 5. BM LINK Projesi, Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankasının reel GSYİH tahminlerinin karşılaştırması

	2008	2009			2010		
		LINK	IMF	EBRD	LINK	IMF	EBRD
Ermenistan	6.8	-15.0	-15.6	-14.3	1.0	1.2	1.3
Azerbaycan	10.8	6.0	7.5	5.0	7.0	7.4	7.1
Beyaz Rusya	10.0	-3.0	-1.2	-3.0	1.5	1.8	0.9
Gürcistan	2.1	-4.0	-4.0	-5.5	2.0	2.0	2.0
Kazakistan	3.3	-2.0	-2.0	-1.3	2.0	2.0	1.6
Kırgızistan	7.6	1.0	1.5	1.5	3.0	3.0	3.0
Moldova Cumhuriyeti	7.2	-8.5	-9.0	-8.5	1.5	0.0	1.5
Rusya Federasyonu	5.6	-7.0	-7.5	-8.5	1.5	1.5	3.1
Tacikistan	7.9	2.0	2.0	2.0	3.0	3.0	3.0
Türkiye	0.9	-4.9	-6.5	-6.0	2.2	3.7	3.0
Türkmenistan	9.8	-3.0	4.0	6.0	8.0	15.0	13.0
Ukrayna	3.2	-13.2	-14.0	-14.0	0.4	2.7	3.0
Özbekistan	9.0	7.0	7.0	7.0	7.0	7.0	7.0

Kaynak: Türkiye için IMF, EBRD ve LINK; diğer tüm ülkeler için Shelburne

Şekil 17. 2008 seviyelerine göre sıralanmış IMF kişi başına düşen GSYİH tahminleri, kişi başına US\$

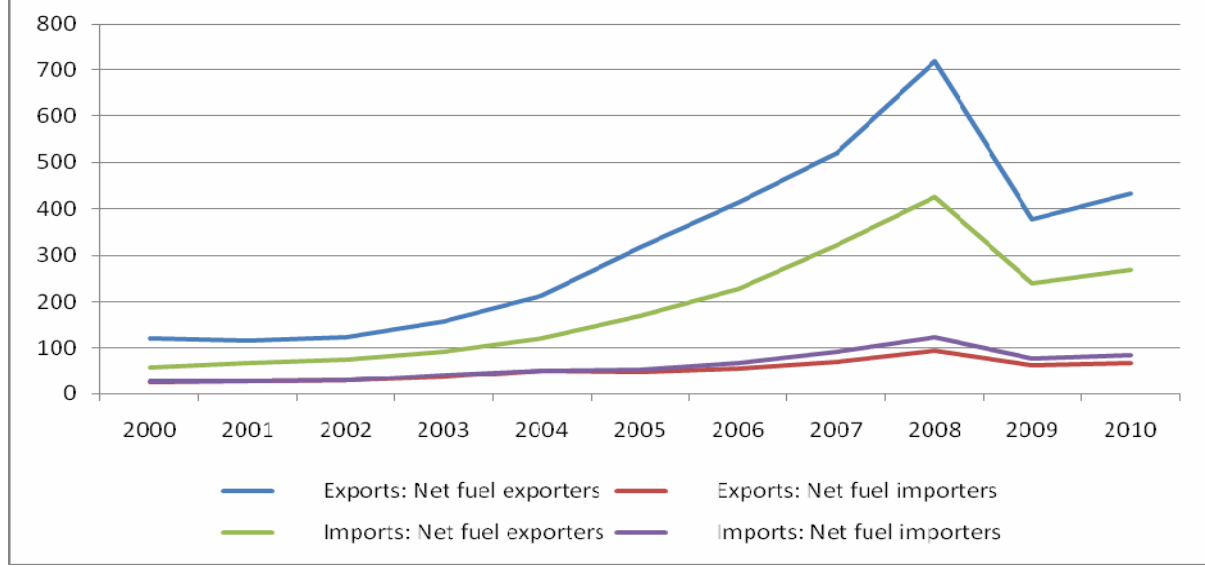

Kaynak: IMF veri ve tahminleri, Ekim 2009

Ekonomik kriz, bu bölgedeki ülkeleri, bu piyasalardan sermayenin çekilmesi, daha düşük emtia fiyatları ve bölgenin başlıca ihracat pazarlarında ekonomik faaliyetlerin azalması yoluyla ihracat kazançlarının azalması (Şekil 18) şeklinde etkilemiştir (UN DESA 2009). Yüzde açısından bakıldığında, net yakıt ihracatçıları ve net yakıt ithalatçıları ihracat kazançlarındaki azalış benzerdi, ancak değer azalışı net yakıt ihracatçıları için çok daha büyük olmuştur. Küresel finans piyasaları ile daha entegre olan ve DYY ve banka kredisi (genellikle dövizle bağlı) yoluyla önemli miktarlarda sermaye akışı almış olan ülkeler, küresel kredi krizi karşısında sermaye akışlarında büyük geri dönüşler yaşamıştır⁵. Bu da, bölgedeki birçok para biriminin Euro ve ABD Doları karşısında değer kaybetmesine yol açmış ve birçok para birimi Rusya Rublesine karşılık da değer kaybetmiştir (Şekil 19). Paranın bu şekilde değer kaybetmesi, ihracat büyümesinin geri getirilmesinde ve azalan işçi dövizleri gelirlerinin dengelenmesinde yardım sağlamaktadır.

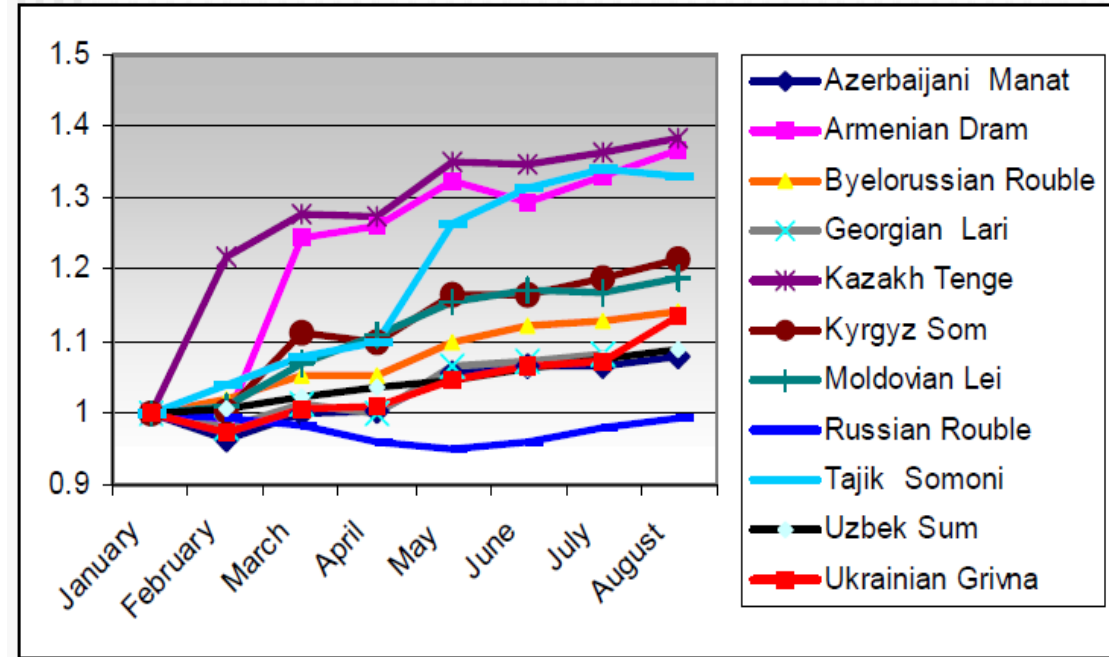
⁵ Gelişmekte olan ekonomilere verilen banka kredileri en büyük düşüşü göstermiştir, 2007 yılında 400 milyar Dolarlık girdiden 2009 yılına net çıkışlara doğru bir geri dönüş yaşanmıştır. Rusya Federasyonu ve Ukrayna, bu tür sermaye çekilmelerinden en şiddetli etkilenen ülkeler arasındaydı (LINK, Ekim 2009)

Şekil 18. CIS net yakıt ithalatçıları ve net yakıt ihracatçıları tarafından ihracat ve ithalatların değeri, milyar \$

LINK Global Economic Outlook, UN DESA, Ekim 2009

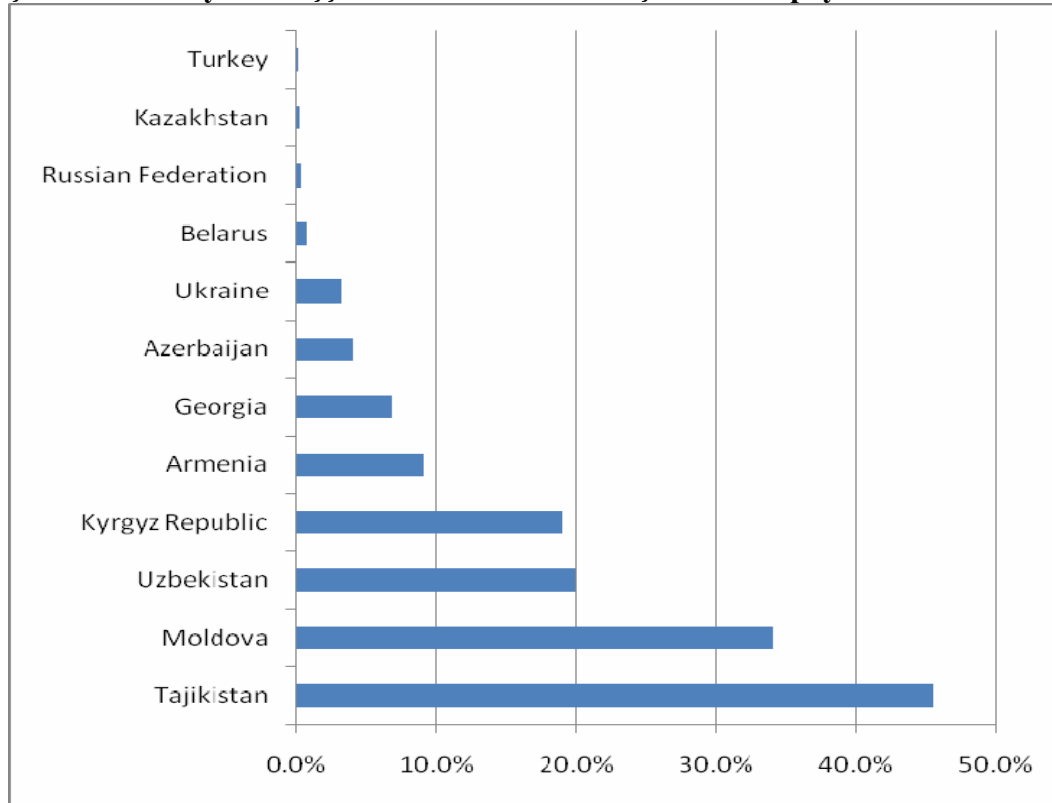
Şekil 19. Seçilen ülkelerde Euro'ya karşılık döviz hareketleri

Kaynak: Shelburne, 2009

Ekonomiler kötüleştikçe işsizlik de önemli ölçüde artmıştır ve 2009 yılı sonunda Rusya'da yüzde 10 seviyesine ulaşması beklenmektedir. Bölgenin diğer ülkelerinden gelerek Rusya'da çalışan göçmen işçilerin sayısı önemli bir rakam olduğundan dolayı, işçi dövizlerinin azalması bölgeye olan etkisi önemlidir. İşçi dövizleri, dört ESB ülkesinde GSYİH'nın yüzde 20'si veya daha fazlasına ve Tacikistan'da GSYİH'nın %45'ine karşılık gelmektedir (Şekil 20). Shelburne'e göre, Rusya'dan gönderilen işçi dövizleri 2009 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 31 düşüş göstermiştir, dolayısıyla işçi dövizlerinin GSYİH'nın büyük bir payını oluşturduğu ülkeler bu durumdan ağır bir şekilde etkilenecektir, çünkü bu durumdan etkilenen işçilerin çoğu Rusya'dadır veya Rusya'da idi.

Şekil 20. 2007 yılında işçi dövizlerinin GSYİH içerisindeki payı

Source: Uluslararası Para Fonunun Ödemeler Dengesi 2008 İstatikleri temelinde Dünya Bankası çalışanları tahminleri. (Türkmenistan mevcut değildir)

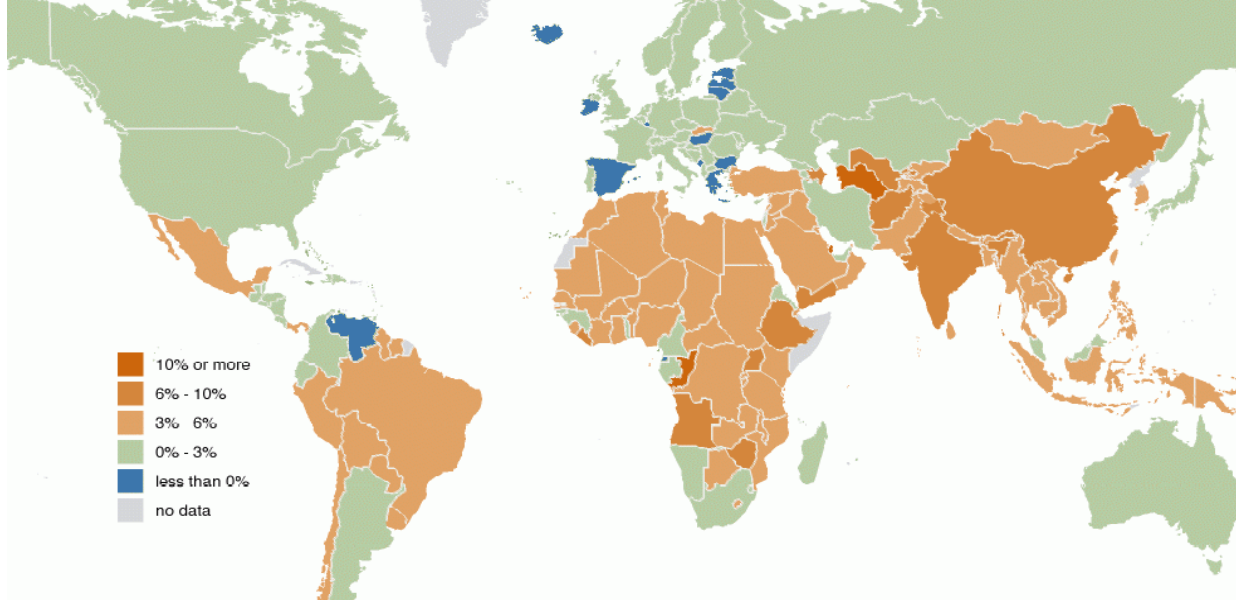
Birkaç istisna haricinde, tüm dünya için 2010 GSYİH tahminleri olumludur ve aynı durum bu bölgede yer alan 13 ülke için de geçerlidir (Şekil 21). Tahmin edilen bazı iyileşme oranları zayıftır ve bazıları oldukça güçlüdür; ancak birçok ülkedeki gerilemenin ciddiyeti düşünüldüğünde, tahmin edilen iyileşme zayıf kalmaktadır (Tablo 5). Özel sektör talebindeki düşüşün geride bıraktığı büyük tüketim açığını doldurmak üzere birçok hükümetin gerçekleştirdiği birçok teşvik programının daha kötü bir krizden kaçınılmasını sağladığı açıktır. Bu bölgedeki ülkeler arasında, BM, mali teşvik için hedeflenen GSYİH oranının yüzde 13.8'e kadar çıktığını tahmin etmektedir (Kazakistan). Her ne kadar G-20 tarafından onaylanan ve oldukça yüksek miktarda arttırılan IMF desteği bu açığı kapatmaya yardımcı olmuş olsa da, tüm ülkelerin, yeterince teşvik sağlayacak kadar mali kapasite bulunmuyordu. 2010 için UN LINK tarafından öngörülen ılımlı küresel reel GSYİH büyümesi yüzde 2.4'tür, ancak ülkeler için Çin'de yüzde 8.7'den AB'de yüzde 0.6'ya kadar değişen oranlarda oldukça geniş bir tahmin yelpazesi bulunmaktadır. Bu makale kapsamına alınan enerji ihraç eden ülkelere birkaçı bu yelpazenin yüksek olan ucunda yer almaktadır, ancak çoğunun zayıf bir iyileşme göstereceği tahmin edilmektedir.

Gerçekten de, makroekonomik analiz uzmanları tarafından bu tahminlerle bağlantılı birçok risk olduğuna dair endişeler dile getirilmektedir. Öncelikle, daha kötü bir krizden kaçınılmasına yardımcı olan ve iyileşmeyi destekleyen hükümetlerin teşvik faaliyetleri uzun bir süre boyunca sürdürülemeyecektir. Ayrıca, eğer bu faaliyetler olgunluğa ulaşmadan kaldırılırsa, yeni bir gerilemenin meydana gelmesi veya ikili düşüş veya W şeklinde iyileşme denilen olguların meydana gelmesi de riski de vardır. Küresel ekonominin iyileşmesine yardımcı olan diğer bir faktör de, küresel gerilemeye eşlik eden envanter kullanımının yerine envanter geliştirilmesinin geçmiş olmasıdır, bu da son aylarda sanayi üretiminin ve ticaretin iyileştirilmesine yardımcı olmuştur. Ancak bu durum da eğer sadece envanter kullanımının aşırıya kaçmaması için ayarlamalar yapmak ile sınırlı kalırsa sürdürülemezdir. Diğer endişeler, kredi kısıtlamalarının büyümenin önünde bir engel olmaya devam etmesi ve işsizliğin halen 2010 yılında da artmaya devam edeceğinin beklenmesi ve şu anda öngörülen zayıf bir iyileşme içerisinde de işsizlik oranının azalışının da oldukça yavaş olacağı

şeklinde. DTÖ tarafından kaydedilen ticareti koruma tedbirlerinin sayısının da artışta olması sebebiyle, artan korumacılık da iyileşmenin karşısındaki tehditlerden biri olabilir; ancak şimdiye kadar bunların sayısı az, yoğunluğu ise düşük olmuştur.

Bu iyileşmenin, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde, geçmiş iyileşmelerde görüldüğü gibi, tüketimin yeniden artması temelinde gerçekleşmesi beklenmemektedir. Yine de, 2009 yılının ikinci ve üçüncü çeyreklerinde kendini toparlamış olan ve 2009 yılı içerisinde nispeten iyi bir büyüme elde etmesi beklenen Çin, Kuzey Afrika, Endonezya ve Hindistan'ın ekonomik dirençleri, ümit verici birkaç iyi sinyalden birisidir ve iyileşmeyi desteklemesi daha muhtemeldir. Maalesef, küresel ekonominin ve bu bölgedeki 13 ülkenin ekonomilerinin iyileşmesi halen önemli derecede zarar rizikosuna tabidir.

Şekil 21. 2010 yılında reel GSYİH Büyümesi: Ülkeler arasındaki farklı iyileşme oranları

Source: Shelburne, 2009

2. Gıda fiyatı ve makroekonomik krizlerin gıda güvenliği üzerindeki olası etkileri

Bu makalenin başında da belirtildiği üzere, bir hane için gıda güvenliğinden gıda güveneksizliğine doğru giden yollar aşağıdakiler arasından bir veya daha fazlasını içerebilir. Burada, dikkatimizi bu yolların her birine ve bu yolların her birinin gıda krizi ve mali krizden nasıl etkilendiğine veya etkilenebileceğine yönelteceğiz:

- **Gıda alıcılarının nitelik ve/veya niceliğinde azalma**

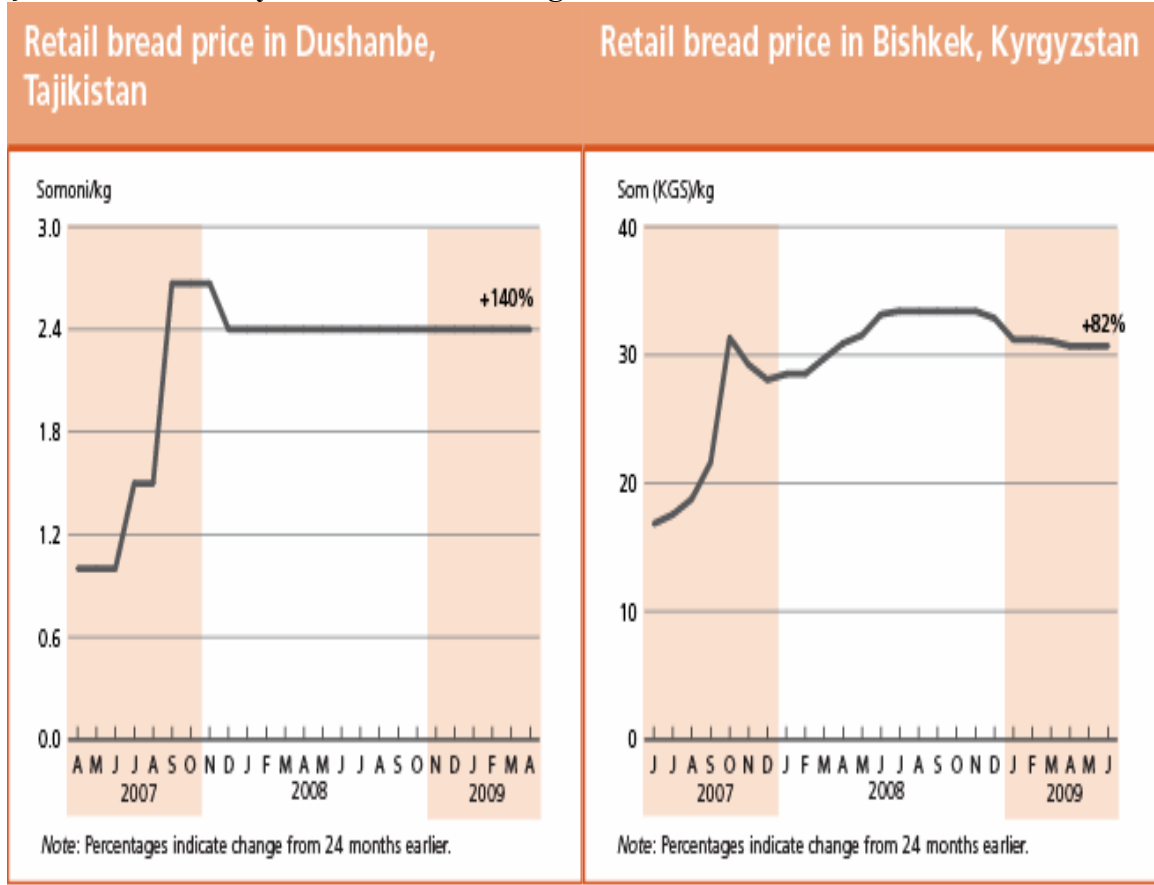
Gıda güvenliğinin bu boyutu aslında yeterli nitelik ve nicelikte gıdaya ekonomik erişimin bulunması ile ilgilidir. Gıdanın fiyatının yüksek olması veya gelirin azalması veya piyasalardaki olumsuzlukların tümü, aslında mevcut olan ancak ekonomik açıdan erişilemeyecek şekilde gıdaya erişimi engelleyebilir.

a. Yüksek gıda fiyatları

Makalenin 3. Bölümünde de incelendiği üzere, fiyat artışı, en azından şimdilik, duraklamıştır ve şeker haricinde, birçok gıda fiyatı 2008 yılına kıyasla çok daha düşüktür. Bu durum kesinlikle gıda fiyatları artışının yaratmış olduğu baskının bir kısmını kaldırmaktadır, ancak yine de gıda dünya hububat fiyatlarının halen 2000-04 dönemine kıyasla ortalamasının yaklaşık %40'ı veya üzerinde olduğunun hatırlanması da faydalı olacaktır. Ayrıca, münferit ülkelerde gıda fiyatları yerel koşullar veya piyasa kusurları nedeniyle daha az düşmüş olabilir. FAO'nun yakın geçmişte yapmış olduğu bir analiz bulgularına göre, ekmek fiyatları gıda krizi

öncesi seviyelerin çok üzerinde kalmaya devam etmektedir ve çoğu halen 2006 yılına göre yüzde 30-50 daha yüksektir (Şekil 22 ve Ek Kutu 1).

Şekil 22. Ekmek fiyatları örnekleri: Kırgızistan ve Tacikistan

Kaynak: FAO, <http://www.fao.org/giews/pricetool/>

b. İş kaybı veya ücret ve gelirlerin azalması

Finans krizi ve ekonomik kriz bölgeyi vurduğunda, işsizlik doğal olarak tüm ülkelerde artmıştır, ancak Rusya'da meydana gelen yüksek işsizlik oranı artışının aynı zamanda işçi dövizleri etkisi yoluyla bölgedeki diğer ülkelerin iş piyasaları üzerinde de önemli derecede taşıma etkisi olmuştur. Bu bölge içerisinde birçok işçi dövizlerine bağımlı ekonomi (RDE), GSYİH'nın yüzde 4'ünden daha büyük işçi dövizleri girdisi olan yedi ESB ülkesi bulunmaktadır.⁶ Yukarıda yer alan 4. Bölümde, Rusya'dan gönderilen işçi dövizleri tahmininin 2009 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 31 düşüş gösterdiği belirtilmektedir, dolayısıyla bu durum da ekonomik yavaşlamanın ve işsizliğin doğrudan etkilerini aşan şekilde ekonomisi işçi dövizlerine bağımlı ülkelerin ekonomik refahı üzerinde yeni bir önemli şok olarak görünmektedir. Bu etkiyi ılımlı hale getiren bir faktör de, işçi dövizleri girdisindeki bu azalmanın ABD Doları cinsinden ölçülmesidir, yani Ruble'nin Dolara karşı değer kaybı da bu azalışı kısmen açıklamaktadır. Ayrıca, yukarıda yer alan Şekil 19'a göre, bölgedeki tüm para birimleri Ruble'den daha fazla değer kaybetmiştir, dolayısıyla ulusal para birimi açısından işçi dövizleri de Ruble ve ABD Doları cinsinden ölçümlere göre daha

⁶ Bölgedeki RDEler içerisinde Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan ve Özbekistan bulunmaktadır.

az düşüş gösterecektir. Bu uyarılara rağmen, alım gücünün önemli derecede azalacağı ve yoksulluğun da işsizlik ve azalan işçi dövizleri sonucunda artacağı açıktır⁷.

c. Piyasanın bozulması veya erişilebilirliği engelleyen politika tepkisi

Gıda fiyatları artışı sırasında, bazıları bu bölgede olan birkaç hububat ihracatçısı ülke, yurtiçi tüketicilerini koruma amacıyla ihracatlarına sınırlandırma getirmiş veya ihracatlarını vergilendirmiştir. Bu tür eylemler, aralarından beşi bu bölgede bulunan ve önemli net hububat ithalatçısı olan ve aynı zamanda RDE olan ithalatçı ülkelerin bu emtialara erişimini sınırlandırmaktadır.

• **Gıda üretiminde azalma**

Gıda güvencesinin bu yönü mevcudiyet ile ilgilidir. Gıda ister ülke içerisinde üretilsin ister ithal edilmiş olsun, gıda mevcudiyeti (erişilebilirliği) arzadaki değişimlere bağlıdır.

a. Gıda, yem ve diğer girdilerin fiyatlarının yüksek olması

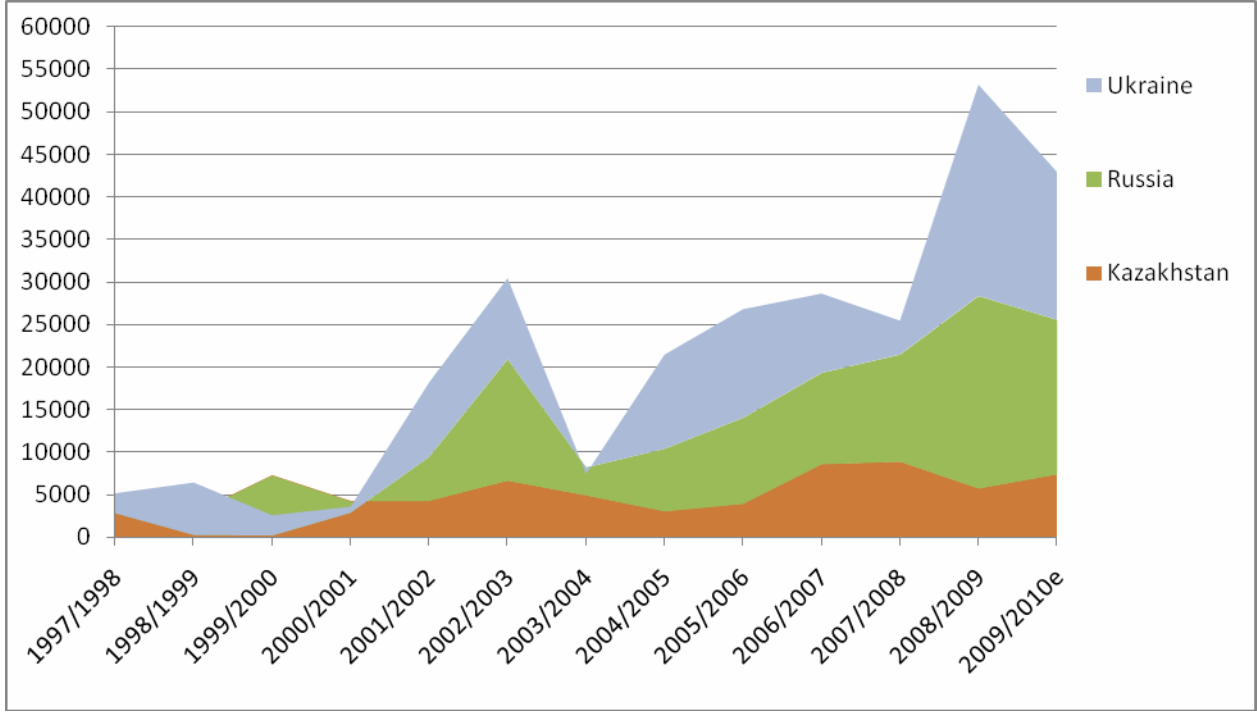
Ürünlerin fiyatlarının yüksek olması daha fazla üretim yapılmasını tetikler ve girdilerin fiyatlarının yüksek olması da üretimi geriletir. Her iki durum da son yıllarda tecrübe edilmiştir. 2006/07 döneminde ve takip eden yıllarda hububat fiyatları arttığında, dünya üzerinde, bu bölge de dahil olmak üzere ve özellikle Rusya ve Ukrayna'da ve bir derece daha düşük olmak üzere Kazakistan'da üretim açısından önemli bir tepki verilmiştir (Şekil 23). Gübre fiyatı gibi girdi fiyatlarında 2008 yılında arttığından dolayı ve hava şartları da istenenin altında olduğundan dolayı, küresel hububat üretimindeki artışın 2009 yılında yavaşlaması beklenmektedir. Benzer şekilde, daha yüksek hububat fiyatları da et ve süt üretiminin maliyetini arttırmış ve bu ürünlerin üretimindeki büyümeyi yavaşlatmıştır.

Üretim ve ihracat son on yılda arttığından dolayı, bölgenin ihracatçı ülkelerinin küresel gıda mevcudiyetine (erişilebilirliğine) katkıda bulunuyor olması önemlidir. Türkiye, analizin bu kısmında dışarıda tutulmaktadır, çünkü her ne kadar Türkiye zaman zaman önemli bir ihracatçı olmuş olsa da, son on yılda önemli bir hububat ithalatçısı olmuştur. Dolayısıyla, diğer ithalatçıların ithalatları son yıllarda artış göstermiş olsa da (Şekil 24), birçok ülkede verim durumunun iyi olmasından dolayı 2009 yılında azalması beklenmektedir. Yani, dünyanın kalan kısımları üzerindeki net etkisi, ihracattaki büyümenin bu bölgedeki, Türkiye de dahil olmak üzere, ithalattaki büyümeyi açık arayla aşması ve 2008/09 döneminde yılda 45 milyon tona ulaşması şeklindedir (Şekil 25). Dolayısıyla 1987 yılından 1990 yılına kadar küresel hububat ithalatının yaklaşık yüzde 15'ini yapmış olan bu bölge 2005 yılından 2008 yılına kadar küresel hububat ihracatının yüzde 13'ünden fazlasını gerçekleştirmiştir.

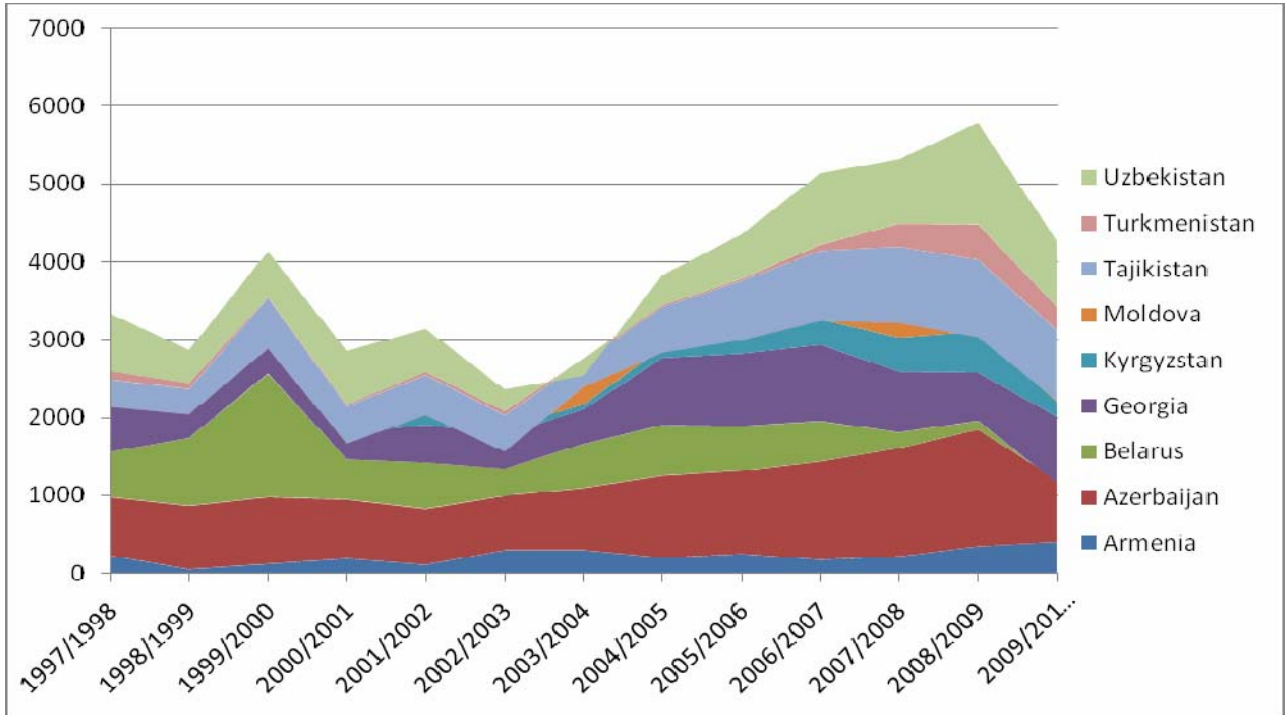
⁷ Filipinlerde, Capistrano ve Sta. Maria 2007, işçi dövizlerinin ve yurtdışında çalışan işçilerin her ikisinin de genel yoksulluk üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bulgularına göre, GSYİH payı olarak işçi dövizlerindeki %1'lik bir artış, yoksulluk oranında %2.55'lik bir düşüş yaratmaktadır, bu da GSYİH işçi dövizleri paylarının azalmasının yoksulluk oranının artmasına neden olabileceğini önermektedir. Her ne kadar yapılan çalışma ESB bölgesi dışarısında gerçekleştirilmiş olsa da, benzer bağlantılar ESB vakalarına da uygulanabilir.

Şekil 23. Türkiye hariç, ihracatçı ülkelerin net hububat ihracatı, 1000 mt

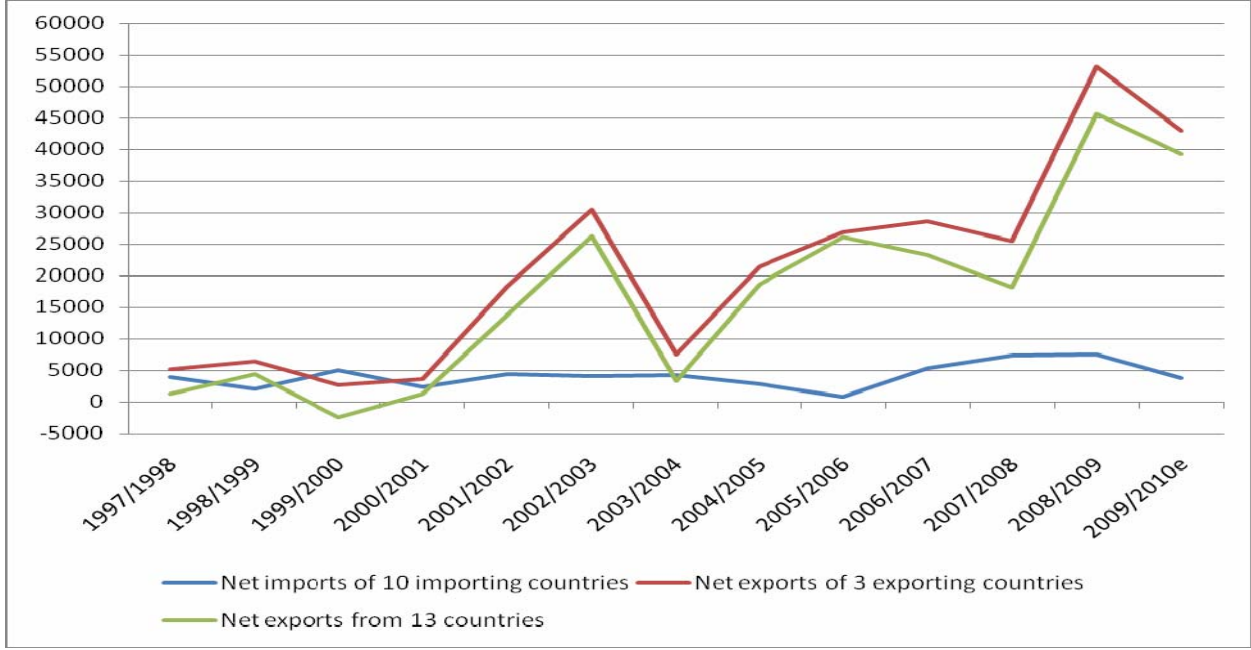
Kaynak: USDA, PSD veritabanı Ekim 2009

Şekil 24. Türkiye hariç, ithalatçı ülkelerin net hububat ithalatı

Kaynak: PSD veritabanı, USDA.

Şekil 25. Türkiye dahil, bölgeden yapılan net ihracat büyümesi

Kaynak: PSD veritabanı, USDA.

b. Krediye erişimin olmaması

Mali kriz diğer işletmelerde de olduğu gibi çiftçiler için mevcut üretim kredisini azaltmıştır ve bu nedenle yavaş üretim artışı baş göstermesi ihtimali ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde ticari finansman da baskı altına girmiştir çünkü mali kriz ticari krediye finansman sağlamak için kullanılan likiditenin azalmasını hızlandırmıştır ve kredi sıkıntısı ve ekonomik durgunluk bankaları mali risk alma konusunda isteksiz hale getirmiştir (ICTSD 2008).

• Gıda yardımının nicelik ve/veya niteliğinde meydana gelen azalma

Bu bölgedeki ülkelerin beşi Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan ve Tacikistan, önemli gıda yardımı alıcılarıdır bu nedenle bu konular bu bölgedeki gıda varlığı ve erişilebilirliğini etkileyebilir.

a. Yüksek gıda fiyatları

Yüksek gıda fiyatları sabit bir bütçe dahilinde alınabilecek ve sağlanabilecek gıda yardımı miktarını azaltır ve bu da genellikle baskı yaratan bir faktördür.

b. Devlete ait/ uluslararası donör mali kaynakların azalması

Küresel ekonomik durgunluk ve resesyon, ulusal ve uluslar arası gıda yardımı programları için sağlanabilecek mali kaynakları zora sokmuştur.

c. Makroekonomik istikrarsızlık, piyasanın bozulması veya gıda varlığına zarar veren siyasi muamele

Makroekonomik istikrarsızlık, gıda yardımı için finansman varlığını ve alıcı ülkelerin bu yardımın dağıtımını idare etme yeteneğini etkileyebilir. 2008 yılındaki fiyat artışı sırasında ticarete zarar veren gıda fiyatı krizi süresince ülkeler tarafından uygulamaya konan ihracat kısıtlaması aynı zamanda Dünya Gıda Programı için gıda tedariki lojistiklerini de kesintiye uğratmıştır.

Gıda krizi ve mali krizin gıda güvencesinin farklı boyutlarını etkileme yollarının özeti bunun hem yoksulluk (gıdaya ekonomik erişim) hem de gıda varlığı üzerine etkiler aracılığıyla hem de fiyatlar, üretim ve ticaret aracılığıyla gerçekleştiğini göstermektedir. Gıda güvencesi üzerindeki bu etkiler yalnızca yakın geçmişte ne yaşandığının değil aynı zamanda gelecekte tekrar yaşanabileceklerin de bir yansımasıdır. Bu bölgenin küresel ekonomi ve ekonomilerinin başka bir aksilik olmadan mali ve ekonomik kriz nedeniyle ortaya çıkacağı henüz kesin değildir. Ayrıca, zamanı ve ölçeği henüz bilinmemesine rağmen, geçmişte yaşadığımız gibi başka bir gıda fiyatı şoku yaşamamız da oldukça muhtemeldir. Bu yüzden bu çekişmeli krizler düşük gelirli nüfusun ekonomi ve gıda güvencesizliğine karşı artan hassasiyetini ve diğer ekonomi veya gıda piyasası şokları durumunda proaktif olabilecek politikalara duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

3. Bu bölgedeki ülkeler için temel yapısal konular

Gıda güvencesizliği veya bir nüfusun açlığı birçok şekilde ölçülebilir ve gıda güvencesizliğinin farklılık gösteren boyutlarını yansıtmak üzere farklı önlemlere sahip olmak yararlıdır. (Tablo 6). “FAO” önlemi, kalori varlığı asgari besinsel enerji gerekliliğinden az olan nüfusun yüzdesi olan yetersiz beslenmedir. “MDG 1” 1990 ve 2015 yılları arasında açlığa maruz kalan insanların oranını yarıya indirecek Bin Yıllık Kalkınma Hedefi 1, hedef 1C yerine kullanılmaktadır. Bu nedenle bu oranın Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan’da olduğu gibi 0.5 veya daha az olması durumunda, hedef halihazırda gerçekleştirilmiş demektir. Tacikistan ve Türkmenistan’daki gibi 1.0 ve 0.5 arasında ise, belirli bir ilerleme kaydedilmiştir fakat eğer Özbekistan’da olduğu gibi 1.0’dan fazla ise bu durumun iyiye gitmekten ziyade kötüleştiği anlamına gelmektedir. “GHI” Uluslar arası Gıda Politikası Araştırmaları Enstitüsü (IFPRI)’nin yetersiz beslenen nüfusun (FAO), 5 yaşın altında olan gereken ağırlığın altındaki çocukların yaygınlığının ve beş yaşın altındaki ölüm oranının yüzdesinin ortalaması olan Küresel Açlık Endeksi’dir. FAO istatistiğine göre daha düşük bir rakam daha iyidir. “DES” gıdanın varlığına dayalı olarak ülkenin ortalama besinsel enerji tedarikidir. Son olarak “GSYIH” ise 2008 yılında kişi başına düşen gayrisafi yurt için hasılanın IMF rakamıdır. Bu karşılaştırmada ülkeler her zaman olmamakla birlikte genellikle gıda güvencesi durumuna tekabül eden Dünya Bankası’nın Temmuz 2009 gelir kategorisi kullanılarak gruplandırılmıştır. Kırgız Cumhuriyeti (özellikle de GDP seviyesi göz önünde bulundurulduğunda) oldukça yüksek bir DES’e sahiptir ve bu nedenle 5.0’lık FAO barajının altındadır ve raporlama yapılmamaktadır. LMI ülkelerinden ikisi ve UMI ülkelerinin hepsi de %5 barajının altına düşmektedir ve bu nedenle raporlama yapılmamaktadır.

Tablo 6. Farklı kaynaklardan Gıda Güvencesizliği Önlemleri

Ülkeler	2004-06	2004-06	2003-05	2004-06	2008
	%	oran	%	Kkal/gün	\$/cap
Düşük Gelirli (LI)	FAO	MDG 1	GHI	DES	GDP
Kırgızistan	<5	*	<5	3110	951
Tacikistan	26	0.8	18.5	2180	795
Özbekistan	13	2.8	7.5	2470	1027
Alt ve Orta Gelirli (LMI)					
Ermenistan	23	0.5	9.2	2290	3685
Azerbaycan	11	0.4	7.9	2580	5349
Gürcistan	12	0.3	6.1	2500	2924
Moldova Cumhuriyeti	<5	*	<5	2840	1693
Ukrayna	<5	*	<5	3120	3910
Türkmenistan	6	0.7	6.3	2770	3606
Üstü ve Orta Gelirli (UMI)					
Beyaz	<5	*	<5	2890	6235

Rusya					
Kazakistan	<5	*	<5	3190	8719
Rusya Federasyonu	<5	*	<5	3100	11807
Türkiye	<5	*	<5	3340	10479
*sağlanmıyor					

Kaynaklar: SOFI 2009 FAO, Küresel Açlık Endeksi 2009 IFPRI, IMF

Hassas nüfusun artan gıda fiyatları veya azalan gelirlere karşı hassasiyeti nedeniyle yüksek fiyatlar veya düşük gelirlerin gıda güvencesizliğinin hakimiyetini arttırması ve hedef MDG 1 hedef 1C'ye doğru kaydedilen ilerlemeyi yavaşlatması veya geriletmesi veya bu ülkelerden biri veya daha fazlası için küresel açlık endeksini arttırması oldukça muhtemeldir. Aslında Ivanic ve Martin (2008) tarafından gerçekleştirilen analiz, aynı yüksek fiyatların ürettiklerinin çoğunu satan üreticilerin gelirlerinin arttırmanın yanı sıra yüksek gıda fiyatlarının yoksulluğu arttırabildiği ve bu nedenle gıda üreticileri ve satıcıları değil de alıcıları olanların gıda güvencesini arttırabildiğini ortaya koymuştur. Denge aslında bireysel durumlara dayanmaktadır. İstihdam kaybının neden olduğu doğrudan gelir kayıpları veya maaşların düşmesi yoksulluğu şüphesiz arttırır fakat aynı zamanda gıda güvencesizliğinin hakimiyetini de arttıracaktır.

Makroekonomik şokları azaltmak için en yaygın şekilde kullanılan politika önlemleri sosyal koruma veya güvenlik önlemleridir. Bunlar örneğin düşük gelirli aileler için oldukça kapsamlı gıda pulu programı haricinde Avrupa'da ABD'ye göre daha yaygındır ve bütçe kaynaklarının baskı altında olduğu düşük gelirli ülkelerde daha da az yaygındır. Bu önlemler işsizlik ödeneğinden gıda desteğine ve yerleştirme yardımına kadar farklılık gösterir. Birçok hükümet mali kriz ve hemen sonrasında gelen resesyona yönelik olarak, daha büyük bir ekonomik çöküşü önlemek üzere sıra dışı bir mali teşvik paketi hazırlamıştır. Bu Çin, Kazakistan, Tayland ve Suudi Arabistan'da GSYİH'nin yüzde 12-14'ünden, Rusya Federasyonu ve diğer birçok ülkede GSYİH'nin yüzde 1'ine kadar çeşitlilik göstermiştir. İşçi dövizlerinin 2007 yılı GSYİH'sinin yüzde 11'inden fazla olduğu Filipinler de teşvik programına Denizaşırı İşçilere özel bir yardımı da dahil etmiştir⁸.

4. Riskli Ekonomik Ortam için Politika Tavsiyeleri.

Bu belgede belirtilen riskli ekonomik ortam ülkeler ile insanların uzun zamandır görülen oldukça hassas bir durumda bırakmıştır. Bu bölgelerdeki ülkeler için, 1990'lı yılların son on yılında meydana gelen geçiş reformları ve yeniden yapılanma ile birlikte gerçekleşen ekonomik ve sosyal düzenlemeler akla gelmektedir. Ancak, bu bölgedeki çoğu ülke için ekonomik düşüş ve bunu izleyen düzenlemeler takip eden yıllarında daha da büyük ölçekte meydana gelmiştir. Ekonomik yapı ve performans içerisinde böyle önemli düzenlemeler daima beraberinde çeşitli fırsatlar ve zorluklar getirir. Bunlar esasen bu bölgenin tarımsal ve kırsal ekonomilerine ilişkin hususlardır.

⁸ Neda (2009), yurtdışındaki OFW'lere ve geri dönüş yapanlara, yeniden entegrasyon hizmetleri ve geçim yardımı yoluyla yardımcı olunacağını söylemiştir. Aslında, OFW'ler için bir de "geri ödeme paketi" olacak bu paket Php250 milyon destek fonunun oluşturulmasını, ve dünyanın diğer kısımlarında talep olan işlerden faydalanılması için beceri eğitimi verilmesini ve OFW'lerin becerileri ile mevcut işlerin eşleştirilmesi için eyaletlerde İş ve İstihdam Dairelerinin ve Denizaşırı İşçiler Refah İdaresinin kurulmasını da içerecektir.

a. Fırsat – artan erişilebilirlik ve erişim;

Emtia fiyatlarındaki yükselme, bölgede daha fazla üretimi tetikleyebilir ve kırsal nüfus ve çiftçi nüfusunda gelir ve istihdam artışı sağlayabilir. Bu bölgedeki çoğu ülkede on yıllık dönemin yarısında artan fiyatlar halihazırda yüksek bir üretim tepkisi doğurmuştur. Son iki yılda meydana gelen hububat üretiminin 1999/00-2001/02 arasındaki üç yıllık dönem ortalaması ile karşılaştırmasında bölgede birkaç ülke hariç tüm ülkelerde kayda değer üretim artışı göze çarpmakta (Tablo 7) ve çoğu ülke dünya ortalamasının çok üzerinde gelişim göstermektedir; bütün ülkeler üretimde toplam yüzde elli artış görmüştür. 2009/10 hasat yılında beklenen üretim, 2008/09 düzeyinden düşüş beklenmiş olsa da bölgedeki birçok ülkede çok yüksektir. Tavsiye edilen bazı politikalar, Pazar göstergelerinin de teşvik ettiği üretim artışını pekiştirmiştir.

Tablo 7. 1999/2001-2008/06 arası toplam hububat üretim değişiklikleri ve 2009/10 için tahminler

Ülke	08/07-07/06	2009/10 ile	2009/10 ile
	ortalamarı ile 99-01 karşılaştırması	2008/09 karşılaştırması	önceki 5 yılın karşılaştırması
	USDA	FAO*	FAO*
Ermenistan	%44	-%13	-%2
Azerbaycan	%77	-%3	%5
Beyaz Rusya	%66	%5	%22
Gürcistan	-%30	-%9	-%25
Kazakistan	%65	%6	%23
Kırgızistan	-%12	%9	%6
Moldova	-%13	-	-%4
Rusya	%70	-%10	%9
Tacikistan	%34	%29	%23
Türkiye	-%4	-	-
Türkmenistan	%17	%29	-%15
Ukrayna	%66	-%13	%12
Özbekistan	%63	%6	%10
Yukarıdaki 13 ülke	%50	-	-
Dünya	%17	-%3	Değişiklik yok

Kaynaklar: 2009 ürün tahminlerine ilişkin USDA, PSD Ekim 2009 ve FAO

*Ürün Özellikleri ve Gıda Durumu, küresel tahıl arzı ve talep özeti,

<http://www.fao.org/docrep/012/ai484e/ai484e04.htm>

b. Zorluk – en hassas nüfuslar için sosyal koruma ve güvenlik ağı tedbirlerinin sağlanması,

Tarımsal pazarlar ile mali pazarların geleceğinin birçok açıdan istikrarsız ve belirsiz olması olasıdır, bu nedenle genel nüfus için daha fazla koruma sağlamak ve üreticiler için daha fazla risk yönetim aracı bulundurmaya ihtiyatlı olacaktır. Önerilen bazı politikalar bu ihtiyacın karşılanması yolunda öngörülmüştür.

c. Kısa vadede politika öncelikleri

- i. **Gıda yardımının** ve erken uyarı ile hızlı tepki kapasitelerinin genişletilmesi ve girdiler, kredi ve genişletilmiş eğitim paketleri ile hedef **gıda üretimi programları**

FAO tarafından açığı azaltma amaçlı olarak geliştirilen bu çift yönlü yaklaşım, bu çift yönlü krizde geçerli bir tepkidir. En hassas üreticilere gıda erişimini açarken aynı zamanda özellikle küçük çiftçiler olmak üzere üreticilere çıktılarını yükselterek gelirlerini arttırmalarında yardımcı olur.

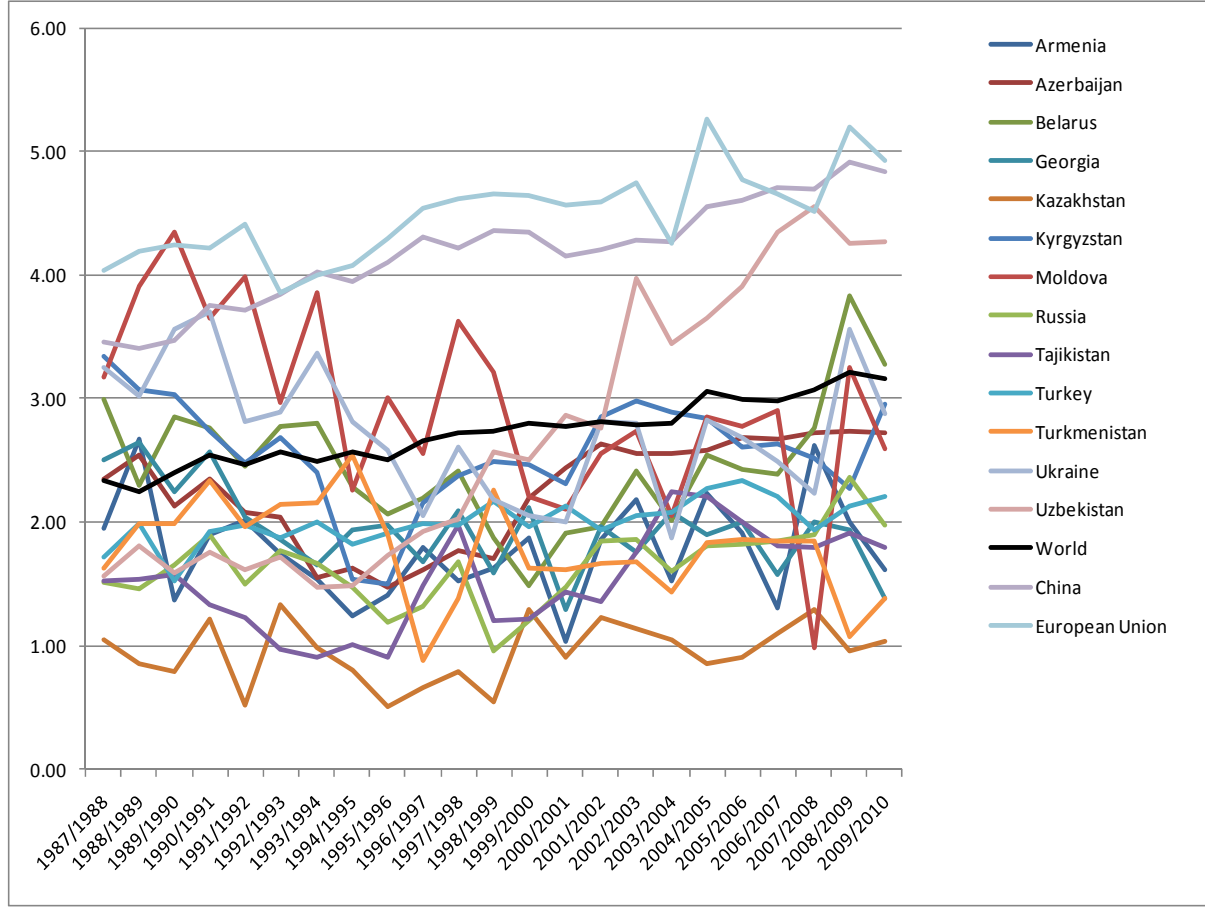
- i. Halihazırda **mevcut teknolojinin** yerel uyumu ve dağılımını hızlandırmak,

Bu bölgedeki üretim potansiyelleri ile tarımsal iklim koşulları büyük ölçüde değişiklik gösterse de, birçok ülkede henüz gerçekleştirilmemiş bir hasat büyüme potansiyeli bulunmaktadır. Üretim büyümesi önündeki engeller artan teknoloji transfer mekanizmaları ve kredi pazarları işlevleri ile azaltılabilir. Bölgede birçok ülkede hasatlarda artış olmuş ancak sadece Özbekistan diğerlerinden uzaklaşarak Çin ve Avrupa'ya yakın hasat oranlarına ulaşmış; bölgedeki diğer ülkelerin çoğu ise halen hububat hasadı dünya ortalamasının altında (Şekil 26) olup mevcut teknoloji ile gerçekleştirilebilecek potansiyelden oldukça düşük durumdadır.

- ii. Ticari **Doha Turu** görüşmelerinin tamamlanması ve daha iyi hale getirilen çok taraflı ilkeler ve anlaşmalar ile uluslar arası ticaret sisteminde **güvenin yeniden sağlanması,**

Birçok ülke tarafından gıda fiyatları krizi karşısında benimsenen ticaret kısıtlama politikaları ve mali krizden bu yana gözlenen artan korumacılıktan edinilen tecrübeler, küresel ticaret sisteminde güvensizlik yaratmış ve uluslar arası pazarlarda iş yapmanın maliyeti artmıştır. Doha Turunda anlaşma sağlanması, ticaret sisteminde güvenin yeniden sağlanması ve ticareti kısıtlayan ve çiftçiler ile tüccarlar önünde daha fazla belirsizlik yaratan bozulmaların azaltılması yolunda atılan önemli bir adımdır. Her ne kadar ülkelere sıkıntılı dönemlerde içe dönerek kendi üretici ve tüketicilerinin dünya pazarlarındaki istikrarsızlığa maruz kalmasını sınırlamak cazip gelse de, küresel pazarda gıda güvencesini korumanın en iyi yollarından birisi ticareti geliştirerek ticareti kısıtlayıcı politikaları azaltmaktır.

Şekil 26. Hububat hasadında büyüme ve FSU ile Türkiye’de mt/hektar bazında büyüme

Kaynak: USDA, PSD Ekim 2009

a. Uzun Vadeli politika öncelikleri

- ii. Tarımsal kalkınmada **yatırım**; üretim ve hasat sonrası teknolojide AR&GE yapılması,

2008 tarihli Dünya Bankası Kalkınma Raporuna göre gelişmekte olan ülkeler “son yirmi yılda ihmal ve yatırım azlığından olumsuz etkilenmiştir. Dünyada yoksul nüfusun %75’i kırsal alanlarda yaşamakta olup, gelişmekte olan ülkelere resmi kalkınma yardımının yalnızca yüzde dördü tarıma ayrılmaktadır.” Bu açığın önlenmesi için ulus hükümetleri, uluslararası kuruluşlar ve yardım programlarının tarım yatırımlarına yeni öncelik vermesi gerekmektedir. Bunun uzun vadeli bir öncelik olması, bu durumun bekleyebileceği anlamına gelmemektedir. Buna derhal başlanması gereklidir çünkü böyle bir yatırımın getirisi çoğunlukla uzun zaman alır.

- iii. **Pazar işleyişinin** fiyat iletimi ve küresel emtia pazarlarına daha iyi entegrasyon sağlanmasına imkan verecek şekilde iyileştirilmesi,

Çiftçiler ve ulus ekonomisi artan ulaşım altyapısı, artan Pazar bilgi sistemleri, pazarlama zincirinde artan rekabet ve düzenleyici sistemlerde artan verim ve şeffaflık şeklinde meydana gelecek Pazar verimi iyileşmelerinden kazanç elde edebilirler. Pazar kurumları yeni oluşan geçiş sürecindeki ülkelere, bu kurumları güçlendirmek ve Pazar düzenlemelerinde oynayacakları rolü oynamalarına izin vermek özellikle önemlidir. Yeni tarım ve tarımsal iş ortamının gelişmesini sağlamak konusunda hükümetin rolü önemlidir ancak bunu yaparken mali hizmetler, teknik destek hizmetler, bilgi hizmetleri vb’nin iyileştirilmesine ağırlık verilmelidir.

iv. Çiftçilere yönelik **risk yönetim araçlarının** geliştirilmesi,

Çiftçiler iyi risk yönetim araçları ile azaltılabilecek verim ve fiyat değişkenliklerine ilişkin riskler ile karşı karşıya bulunmaktadır. Hasat sigortası, gelir sigortası, sözleşme ve ileride kullanılacak Pazar araçlarına erişimin iyileştirilmesi çiftçilere risk yönetiminde yardımcı olur. Hükümet, özel sektöre bu araçları geliştirme ve sunma çerçevesinde yardımcı olabilir ve hatta bu tür risk yönetim araçlarının benimsenmesini teşvik edecek ihtiyatlı teşvik tedbirleri kullanabilir.

v. Hassas nüfusları korumak amacıyla sosyal koruma ya da **güvenlik ağı tedbirlerine** yatırım yapılması,

“Güvenlik ağı” hassas gruplara yardım etmeyi amaçlayan çeşitli programları kapsayan bir şemsiye terimdir. Hedeflenen nakit transfer modelleri, besin programları ve istihdam modelleri gibi hedeflenen gıda dağıtım programlarını kapsamaktadır (FAO 2009a). Sosyal koruma ya da güvenlik ağı kavramı, uzun vadeli sonuçları sınırlandırmak amacıyla Pazar şokları ile mali şokların en büyük etkilerini yumuşatma amacına yöneliktir. Örneğin, işsizlik arttığında, gelirler düşer ve gıda fiyatları ile gıda sıkıntısı hanehalklarını tehdit eder, değerli varlıklarını elden çıkarmaları, çocuklarının eğitimine ara vermeleri ya da kötü beslenmeye maruz kalmaları gerekebilir. Bunlar bir krizin kısa vadeli etkilerinin hanehalkının gelir elde etme kapasitesine uzun vadeli hasar meydana geldiğinde olabileceklere birkaç örnektir. Buna göre, güvenlik ağı tedbirleri geçici olup mali ya da gıda krizinin en kötü sonuçlarını azaltmayı hedeflemektedir.

5. Sonuçlar

Bu bölgedeki ülkeler son yirmi yılda birçok zorlukla karşılaşmışlardır ve çoğunlukla sosyal ve ekonomik kurum ve politikalarda büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bazı politikalar ve bazı ülkeler açıkça diğerlerinden daha başarılı olduğundan, bu yirmi yıl içinde başarı ve başarısızlıklardan çok şey öğrenmek mümkündür. Bu değişim yıllarında zorluklar aşılrken alınan dersler yeni krizler ele alınırken değerli olacaktır ve bu belgede yer alan tavsiyeler her ülkede tartışılmalı, değerlendirilmeli ve belirli durumlarda uygulanmalıdır. Tüm politikalarda olduğu gibi, eylemi uygulama yolları farklı koşullarda farklı olabilir. Buna göre, farklı ülkelerin farklı deneyim ve bakış açılarından yararlanmak için bu politika forumunda yer almak önemlidir; farklı bireyler bir arada bu ilkelerin uygulanmasını geliştirebilirler ve böylece bu bölgede yer alan ülkelerde somut koşullar oluşturulabilir.

References

Alexandratos, N. (2008) “Food Price Surges: Possible Causes, Past Experiences, Relevance for Exploring long-term prospects.” *Population and Development Review*, 34(4): 663–697 (December 2008),

<http://www.fao.org/esd/foodpriceurges-Alexandratos.pdf>

Capistrano, L.O., and M. L.C. Sta. Maria. 2007. The Impact of International Labor Migration and OFW Remittances on Poverty in the Philippines. Mimeo paper. Quezon City: School of Economics, University of the Philippines.

DEVPULSE. (2009) “NEDA Development Advocacy Factsheet” Vol. 13 No. 1 January 15, 2009. National Economic Development Administration, Republic of the Philippines http://www.neda.gov.ph/devpulse/pdf_files/ERP%20DEVPULSE.pdf

FAO Crop and Food Security Assessment Mission to Tajikistan, 22 October 2009, GIEWS, FAO, <http://www.fao.org/giews/english/alert/index.htm>

FAO. (2008a) “Soaring food prices: facts, perspectives, impacts and actions required.” 3-5 June 2008. HLC/08/INF/1. 50 pp. Rome, Italy

http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/foodclimate/HLCdocs/HLC08-inf-1-E.pdf

FAO. (2008b) “Food Outlook: Global Market Analysis.” GIEWS, November 2008. Rome, Italy

<http://www.fao.org/docrep/011/ai474e/ai474e00.htm>

FAO. (2009a) “The State of Agricultural Commodity Markets: High food prices and the food crisis-experiences and lessons learned” Rome, Italy

<http://www.fao.org/publications/soco/en/>

FAO. (2009b) “The State of Food Insecurity in the World: Economic crises-impacts and lessons learned” Rome, Italy <http://www.fao.org/publications/sofi/en/>

FAO. (2009c) “Food Outlook: Global Market Analysis.” GIEWS, June 2009. Rome, Italy

<http://www.fao.org/giews/english/fo/index.htm>

FAO (2009 d) “How to Feed the World in 2050.” Rome, Italy

http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/expert_paper/How_to_Feed_the_World_in_2050.pdf

ICTSD, (2008) “Financial Crisis Threatens Global Trade Flows, WTO Says”. [Bridges Weekly Trade News Digest • Volume 12 • Number 39](#) • 19th November 2008

<http://ictsd.net/i/news/bridgesweekly/33962/>

IPCC (Intergovernmental Panel on ClimateChange). 2007. *Climate change 2007: Impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of working group II to the fourth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, ed. Parry, M. L., O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden, and C.E. Hanson. Cambridge: Cambridge University Press. <http://www.ipcc.ch/ipccreports/ar4-wg2.htm>

Ivanic, Maros and Will Martin (2008) “Implications of Higher Global Food Prices for Poverty in Low-Income Countries“. Policy Research Working Paper 4594. World Bank

http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2008/04/16/000158349_20080416103709/Rendered/PDF/wps4594.pdf

Meyers, William H. and Seth Meyer. (2008) “Causes and Implications of the Food Price Surge” FAPRI-MU Report #12-08. December 2008. 53pp

http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2009files/wesp09bkggroundpaper_meyer.pdf

Pardey, Philip G., Nkenke Beintema, Steven Dehmer and Stanley Wood. (2006) “Agricultural Research: A Growing Global Divide?” IFPRI, August 2006. <http://www.ifpri.org/pubs/fpr/pr17.pdf>

Rapid Multi Sector Needs Assessment, Office of the Resident Coordinator United Nations in Kyrgyzstan, November 2009.

Schnepf, Randy. (2008) “High Agricultural Commodity Prices: What Are the Issues?” Congressional Research Service. Updated May 29, 2008. 50 pp.

<http://www.nationalaglawcenter.org/assets/crs/RL34474.pdf>

Shelburne, Robert C. (2009) “The Global Economic Crisis and the Transition Economies“. Presented at the Project LINK Conference, Bangkok, Thailand. UNECE

Shelburne, Robert C and José Palacín (2009).“ Remittance Flows in theTransition Economies“. mimeo, Economic Commission for Europe, Geneva.

Trostle, Ronald. (2008) "Global Agricultural Supply and Demand: Factors Contributing to the Recent Increase in Food Commodity Prices." USDA/ERS Report WRS-0801. 23 July 2008 (revised). 30 pp. <http://www.ers.usda.gov/Publications/WRS0801/>

United Nations (2009) "LINK Global Economic Outlook: October 2009". Department of Economic and Social Affairs, New York.

Von Braun, J., A. Akhter, K. Asenso-Okyere, S. Fan, A. Gulati, J. Hoddinott, R. Pandya-Lorch, M. W. Rosegrant, M. Ruel, M. Torero, T. van Rheenen and K. von Grebmer. "High Food Prices: The What, Who, and How of Proposed Policy Actions." Policy Brief May 2008 Washington, DC: International Food Policy Research Institute. <http://www.ifpri.org/PUBS/ib/FoodPricesPolicyAction.pdf>

World Bank. (2008) "Rising food prices: Policy options and World Bank response." 11 pp. http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/risingfoodprices_backgroundnote_apr08.pdf

Ek 1

Kutu.1 Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS), Gürcistan ve Türkiye'deki Temel Gıda Fiyatları Trendleri

Gürcistan: Ekonominin zayıflığından dolayı enflasyon %2 civarındadır ve olası bir deflasyon beklenmektedir. 2009 yılının başı itibariyle gıda fiyatları önemli değişikliklere uğramamış ve istikrar göstermiştir. 2009 yılında et fiyatları (başlıca domuz eti) %30 artmıştır. Ekmek fiyatları halen gıda krizi öncesine göre daha yüksektir. 2009 yılının başından beri gıda ithalatı %34 artarak toplam ithalat hacminin %15.2'sine ulaşmıştır. Daha az hububat hasatı olmasından dolayı buğday ithalatı iki katına çıkmıştır. Ekmek fiyatı 2006 yılındaki seviyesinden %33 daha yüksektir.

Türkiye: Enflasyon yüksek seyretmektedir (2008 yılında %10.5'ti ve 2009'da % 6.5 olması beklenmektedir). OECD'nin tahminine göre 2008 yılı seviyesine göre ihracat % 12 ve ithalat % 21.8 azalacaktır. GSYİH % 6 azalacaktır. Türkiye dünyadaki en büyük buğday ithalatçılarından birisidir. Gıda güvensizliği artışı konusunda bir belirti bulunmamaktadır fakat ülkenin mali durumundan dolayı ve 2009 yılında % 15.5'e ulaşan yüksek oranda işsizlikten nedeniyle hassasiyetin artması muhtemeldir.

BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU (CIS) ÜLKELERİ: CIS bölgesindeki çoğu ülkede gıda fiyatları önceki yıllık artış seviyelerinde sabit kalmaya devam etmiştir ve gıda fiyatı artışları yavaşlarken fiyatlar önceki yıla göre oldukça yüksek kalmıştır.

Ermenistan: 2009 yılının son yedi ayında enflasyon oranı % 2.7 olmak üzere sabit kalmıştır. 2009 yılı Ocak ve Temmuz ayları arasındaki dönemde tarım ürünlerinin ortalama satış değeri oldukça istikrarlı kalmıştır. Fakat ekmek fiyatı 2006 yılındaki seviyesinden neredeyse % 30 daha yüksektir.

Azerbaycan: Enflasyon % 3.7 civarındadır. Sebze fiyatlarında az miktarda da olsa azalmalar olsa da, fiyatlar 2009 yılının ilk yedi ayında oldukça istikrarlı olmuştur (aşağıdaki tabloda da görülebileceği üzere). Ekmek fiyatı 2008 yılı sonundaki ile hemen hemen aynıdır fakat gıda krizinden önceki seviyeden halen % 50 daha fazladır.

Beyaz Rusya: Enflasyon % 14.6'nın üstündedir. 2008 yılının ilk yarısı ve 2009 yılının ilk yarısı arasında buğday ve un fiyatlarında büyük (% 30) bir artış olmuştur. Ekmek fiyatı son 7 ayda %5 azalmıştır fakat halen 2007 yılı sonundaki seviyesinden %50 fazladır. Patates fiyatı yukarıya doğru dalgalanmaktadır. Ayrıca süt ve süt ürünleri fiyatında %23'lük bir artış olmuştur.

Kazakistan: Enflasyon %8.5'in üzerindedir. Son yedi ayda gıda fiyatları neredeyse sabit kalmıştır. Fakat ekmeğin fiyatı halen 2007 yılındaki en üst seviyesinden daha yüksektir ve 2009 yılında hafif (%2) bir artış göstermiştir.

Kırgızistan: Enflasyon %12.5'tir. Ülke, komşu ülkeler (Kazakistan ve Özbekistan) tarafından uygulanan gümrük görevleri ve tarife dışı kısıtlamalar nedeniyle zorluklarla karşı karşıyadır. Ülke çapında ortalama ekmek fiyatları 2007 yılındaki en yüksek oran ile karşılaştırıldığında %2 artmıştır fakat halen gıda krizi öncesi dönemden yüksektir. Naryn gibi yoksul bölgelerde fiyatlar aynı en yüksek seviyededir ve ortalama

ulusal fiyatlardan yüksek seyretmektedir. Ülkenin değişken mali durumu ve işçi dövizlerine bağlı olmasının yanı sıra önemli seviyede buğday ve diğer temel gıda ürünleri ithalatı göz önüne alındığında ülkenin durumu özel ilgi gösterilmesini gerektirmektedir.

Moldova: Talep azalması nedeniyle enflasyon yavaştır (%1.1). 2009 yılının ilk yarısında gıda kalemleri kategorisinin fiyatında hafif aşağıya doğru bir eğilim görülmektedir. Ulusal İstatistik Bürosu tarafından sağlanan bilgiye dayalı olarak tarımsal işletmeler tarafından satılan tarım ürünlerinin ortalama satış fiyatı, bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında Ocak-Haziran 2009'da %46 azalmıştır. Ekonominin zayıflığı ve azalan talep nedeniyle deflasyon beklenmektedir. Özellikle Kahul, Chadry-Lunga, Bassarabjaska, Leova, Stefan Voda, Taraska ve Streshen bölgelerindeki kurak koşullar ana kaynak olan mısırı etkilemiştir. Daha kurak havanın diğer ekinler, patates, sebze ve meyveler üzerindeki etkisinin ülke çapındaki üretimleri yaygın olduğu ve genellikle hane arazilerinde gerçekleştirildiği için azalması beklenmektedir. (Avrupa'da halihazırda en düşükler arasında olan) Hane halkı ve tarla gelirinin etkilenen alanlarda daha da azalması beklenmektedir. Moldova'nın buğday ithalatının yanı sıra işçi dövizlerine bağlı olmasından dolayı gıda güvensizliğine karşı hassasiyeti nedeniyle düzenli izleme yapılması gerekecektir.

Rusya: Rusya'da gıda ithalatlarının yanı sıra rublenin değerinin azalması nedeniyle enflasyon %13'ün üstündedir. Rusya'da ekmek fiyatı halen artış göstermektedir ve gıda krizi öncesi dönemden %50 fazladır. Povolzhje Bölgesi bu yıl kuraklık yaşamıştır fakat oldukça iyi hasat yapılması nedeniyle Rusya Hükümeti Rusya'nın diğer bölgelerinden elde ettiği stok ve hasatlar sayesinde bu bölgenin kayıplarının karşılayabilmektedir.

Tacikistan: İncelenen dönemde enflasyon %8.8'dir. Her ne kadar ekmek fiyatı gıda krizi öncesi döneme göre yüksek seyretmeye devam etse de, tepe noktasına göre %10 düşmüştür. Genel itibariyle, Tacikistan'da gıda maddeleri fiyatları, özellikle de et, balık ve yağda sabit kalmıştır. 2009 yılı başında yaklaşık %12'lik önemli bir artışın ardından meyve fiyatları da artık tamamen sabit hale gelmiştir. Sebze, özellikle de soğan ve havuçta, yakın geçmişte önemli derecede aşağıya doğru bir eğilim meydana gelmektedir. Diğer taraftan şeker fiyatı ise yaklaşık %15 artmıştır. Ülkenin gıda güvencesi ithalata dayalıdır bu da hükümetin neden buğday ihracatını %30 arttırdığını açıklamaktadır. Ülkenin zayıf mali istikrarı ve ithalat ve işçi dövizlerine olan bağımlılığı göz önüne alındığında, Tacikistan'ın hassasiyet ve gıda güvencesi açısından düzenli olarak izlenmesi gerekmektedir.

Türkmenistan: Türkmenistan ekonomisi uluslararası mali pazarlara daha az entegre olduğu için, küresel ekonomik krizin etkisi halihazırda büyük değildir. Ülke petrol, gaz gelirlerine bağımlı olup, gıda maddeleri büyük ölçüde ithal edilmektedir. Az gelişmiş değirmencilik endüstrisi nedeniyle ithal edilen önemli bir gıda maddesi de buğday unudur. Hanehalkı gelirlerinin önemli bir bölümü gıdaya harcanmaktadır. Bu nedenle, uluslar arası gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar nüfusun büyük çoğunluğunun yaşam standartlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Hükümet, tüm nüfusa belirli oranda un dağıtımını uygulamaktadır. Ulusal para biriminin ve mali istikrarın bulunması temel gıda maddelerine erişimi kötüleştirmemiş olsa da, özellikle kırsal alanlarda yüksek işsizlik oranı ve kötü beslenme çoğu insanın durumunu daha da hassas hale getirmektedir.

Ukrayna: Ülkedeki mali durum ile döviz kuru dalgalanması kontrol dışındadır. Para birimi, 2009 yılında %30 değer kaybına uğramıştır. Enflasyon %17'nin üzerindedir. Gıda fiyatları açısından en fazla dikkat çeken eğilim, geçen ay içerisinde patates fiyatlarındaki yaklaşık %7'lik hızlı artış olmuştur. Bu yıl çok iyi bir tahıl hasadı yapılmıştır. Ukrayna, 2009 yılında en büyük üçüncü buğday ihracatçısı olmuştur, dolayısıyla bu açıdan bakıldığında ülkeye özel bir yardım sağlanması için herhangi bir ihtiyaç bulunmamaktadır. Ukrayna, dünya üzerindeki en büyük tahıl tedarikçilerinden biri olma yolunca güçlü bir potansiyele sahiptir.

Özbekistan: Ülkenin ekonomik kalkınması üzerinde mevcut küresel ekonomik ve mali krizin etkisi Özbekistan ekonomisinin küresel Pazara zayıf entegrasyonuna bağlı olarak önemli boyutta olmamıştır. Resmi istatistikler Ocak-Temmuz 2009 döneminde Özbekistan'ın gayrisafi yurt içi hasılasının %8.2, tarımsal çıktının ise %3.3 arttığını göstermektedir. Yetkililer tarafından 2009 yılının dokuz ayı için resmi bilgiler %4.2 olarak tanımlanmıştır ancak bu ölçümün metodolojisi tartışmalıdır. Aynı zamanda Özbekistan düşük gelirli, gıda açığı bulunan ve yoksulluk düzeyi ile hassas nüfusu yüksek bir ülkedir.

Kaynaklar: 13 ülkenin İstatistik Kuruluşu, OECD, IMF, FAO.

Ek 2

Kutu 2. Kırgız Cumhuriyeti: Tarım*

İşgücü göçünün nedenlerinden bir tanesi, tarımın yeterince gelir üretememesi nedeniyle, kendi ülkesinde iş olmamasıdır. Bunun için verilen nedenler arasında, arazi yetersizliği, etkili tarım uygulamalarının olmaması, yerel piyasaların zayıf olması, tarım ürünlerinin diğer bölgelere nasıl götürüleceğine dair bilgi eksikliği ve bazı durumlarda, üreticilerin piyasalara erişiminin olmaması bulunmaktadır. Sorun özellikle de hanelerin kendilerine ait arazilere sahip olmadığı ve gelirin maaşlara bağımlı olduğu küçük kasabalarda akut durumdadır.

Hanelerin sahip olduğu hayvan sayısı da geçen yıl içerisinde önemli miktarda değişmemiştir.

Ancak, FGD katılımcılarına göre hayvan sayısı, özellikle de büyükbaş hayvan sayısı, son iki yılda azalmıştır. Bunun için verilen nedenlerden bir tanesi, geçen sene yem fiyatlarının olumsuz hava koşullarına bağlı olarak çok yüksek olmasıdır; bu unsurla birleştiğinde, düşen büyükbaş hayvan fiyatları büyükbaş hayvan sahiplerini hayvanlarını satmaya veya kesmeye zorlamıştır. Bunlara ilaveten, bu yılın son üç ayı içerisinde de, araştırmaya dahil edilen hane halklarının üçte birinin hayvanlarında hastalık meydana gelmiştir. Bu konuya ilişkin olarak ankete yanıt verenler tarafından tespit edilen sorunlar, veterinerlik hizmetlerinin yetersiz olması, pahalı olması veya bulunmaması olmuştur. Hanelerin sadece %4.3'ü yeterli veterinerlik yardımı aldığını bildirmiştir.

Bölge ve kırsal idare seviyesindeki hemen hemen tüm kilit bilgi sağlayıcılar, arazi bozulması sorununu dile getirmiştir. Meraların bozulması en fazla, düzenlenmemiş yoğun büyükbaş otlatma uygulamaları nedeniyle köylere yakın olan meralarda fark edilmektedir. Diğer tarım arazileri, ekin rotasyonu olmadığından, ekimlik tarıma ilişkin teknik kurallara uyulmadığından ve mineral gübrelerin maliyeti yüksek olduğundan bozulmaktadır. Çiftçilerin arazi yönetim becerilerinin bulunmaması bazı durumlarda hayvan gübresinin bile kullanılmaması anlamına gelmektedir. Arazi tuzlulaşması, su tıkanması ve kötü sulama da toprağın bozulmasına neden olmaktadır. Tarım ürünlerinin verimliliği de iyi ıslah ve seçim yapılmadığından ve elit tohum fonları bulunmadığından ve de yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü yüksek değildir. Diğer ciddi bir sorun da, toprağın verimliliğinin iyileştirilmesine dikkat gösterilmemesi, zararlı kontrolünün sınırlı yapılması ve sulama suyun bulunmamasıdır.

Kilit bilgi sağlayıcılara göre, tarım ürünleri fiyatları oldukça büyük çeşitlilik göstermektedir ve üreticiden tüketiciye giden yolda birkaç kat artmaktadır. Kırsal bölgelerde tarım ürünlerinin fiyatları düşük, ilçe ve il merkezlerinde daha yüksek ve Bişkek'te en yüksek seviyelerdedir. Olumlu hava şartları sonucunda arz arttığında tarım ürünleri fiyatları düşmektedir. Üreticiler, ürünleri toplu bir şekilde satın alarak alım fiyatlarını belirleyen araçlara bağımlıdır. Birçok arazi piyasada faaliyet göstermektedir ve ürün satmak için pazara bağımsız olarak girmek hemen hemen imkansızdır. FGD katılımcıları, hükümetin üreticiler için fiyat belirleme konusunda daha aktif olmaları gerektiği görüşünü ifade etmişlerdir.

*Kaynak: Hızlı Çok Sektörlü İhtiyaç Analizi, Kırgızistan Birleşmiş Milletler Daimi Koordinatörlüğü, Kasım 2009.

Ek 3

Kutu 3. Gıda Güvencesi: Kırgız Cumhuriyeti*

Anket uygulanan hassas hanehalklarının %48'ine göre, hanehalkı düzeyinde ekonomik durum geçen yıla nazaran önemli ölçüde kötüleşmiştir. Aynı zamanda hanehalklarının üçte biri durumun büyük ölçüde kötüleştiğini belirtmiştir. Anket katılımcılarının sadece yaklaşık %10'u kendi hanehalklarında bazı ilerlemeler gözlemlemiştir. Yapılan çalışma, son 12 ayın tümünde gıda sıkıntısına düşen aileler olduğunu göstermiştir. Sıkıntı, en yoğun olarak "aç sezon" olan Şubat-Mayıs döneminde yaşanmıştır. Örneğin Mart ayında hassas hanehalklarının %80'i gıda almakta zorlandıklarını belirtmiştir. En iyi aylar Eylül ve Ekim olup, gıda sıkıntısı ile karşı karşıya kalan aile sayısı %13-14'e inmiştir.

Görüşülen hanehalklarında gıda sıkıntısı ile baş edebilmek için çeşitli stratejiler uygulanmıştır. Bunlar arasında krediyle gıda alma (%84), arkadaş çevresinden gıda ödünç alma ya da gıda yardımı alma

(%75), gün içerisinde tüketilen yiyecekleri azaltma (%74), gıda alabilmek için dönemsel iş arama (%74), yemek zamanlarında porsiyon boyutunu sınırlama (%74) ve daha ucuz ve daha az aranan gıdalar ile beslenme (%74) yer almıştır. Anket katılımcılarının %65'i yetişkinlerin gıda tüketimini azaltarak çocukların yeterli beslenmesini sağlamaya çalışmıştır. Çocuklara yönelik baş etme stratejilerine özellikle dikkat etmek gereklidir. Aileler çocuklarına daha ucuz ve daha az tercih edilen gıdaları almakta ya da çocuklarına yiyecek bulmak için geçici iş aramaktadır.

* Kaynak: Hızlı Çok Sektörlü İhtiyaç Analizi, Kırgızistan Birleşmiş Milletler Daimi Koordinatörlüğü, Kasım 2009

Ek 4

Kutu 4. Tacikistan: Genel gıda arz durumu ve gıdaya erişim *

Tarım Sektörü. Tarım, Gayrisafi Yurt İçi Hasılanın %22'sine denk gelen ve 2008 yılında ekonomik olarak aktif nüfusun yaklaşık %67'sine istihdam sağlayan ve resmi ihracatın yaklaşık %10'unun meydana geldiği en önemli sektörlerden birisidir. Tarımın önemi, ekilebilir alan oranının (toplam yüzölçümün %7'si) düşüklüğü ile çelişmektedir çünkü Tacikistan dağlık bir ülkedir. Yüzölçümünün %93'ü doğu-batı ve kuzey-güney uzantılı Tyan-Shan ve Pamir sıradağ sistemleri iğle kaplı ülkenin yarısında rakım 3000 m.'den yüksektir. Yükselti Ferghana Vadisinde deniz seviyesinden 300 m. yüksekten başlayarak Akademiya Nauk (Pamir) dağ sırasının İsmail Somoni zirvesinde 7495 m.'ye ulaşmaktadır. Esasen Pamir Dağları'nda 8000 km²'den fazla alan kaplayan büyük buzullar, Tacikistan'ın çoğu nehrinde temel su kaynağı olup ayrıca batıda Özbekistan nehirlerini de beslemektedir.

Gıda Arzı. Bu yılın tahıl çıktısındaki önemli artışın 2009/10 (Haziran/Temmuz) döneminde ulusal düzeyde tatmin edici gıda arzı sağlaması beklenmektedir. Gıda üretimindeki genişleme bölgeler arasında ve gerek ana üretici bölgelerinde gerekse marjinal alanlarda yaygın olacağından, gıda güvencesinin önceden yetersiz mahsulden etkilenen alanlarda iyileştirilmesi beklenmektedir. Ancak, ulusal düzeydeki tatmin edici gıda çıktısına rağmen, gıda fiyatlarının nispeten yüksek düzeyleri gelirlerinin büyük bölümünü gıda harcamasına ayıran ve bu yıl işçi dövizlerindeki ani düşüşlerden etkilenen düşük gelir grubunda yer alan hassas grupların gıda güvencesi kaygısını arttırmaktadır. Bu nüfusların durumunun yakından izlenmesi gerekir.

Kredi arzı. Kooperatifler, toplu *dekhan* işletmeler ve özel *dekhan* işletmeleri kapsayan çiftçi görüşmeleri her durumda çiftçiye sağlanan sezonluk kredilerin faiz oranlarının %20 hatta bazen %30'dan yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, kredi *teminatı* sağlayacak ek %10'luk ödemedeki sık sık söz edilmiştir. GBAO bölgesinde mevcut küçük ölçekli Aga Khan Foundation kredisinin bu yıl düşük olduğu bildirilmiştir. Genel olarak, yüksek faiz oranları ya da mevsimsel tarım kredileri alımını önleyen kötü borçlar nedeniyle bankalar kanalıyla kredi küçük işçiye verilmemiş ya da erişimine sunulmamıştır. Borçlanan tarafa düşen maliyeti kapsayan sigorta poliçelerinin kapsamında olmayan riskin yanı sıra, borç veren tarafından büyük teminatlar istenmekle birlikte, borç veren kuruluşlarda yozlaşmanın önemli bir özellik olduğu iddia edilmiştir.

Gıda Erişimi. Ülkede halen kişi başına düşen gelir 550 USD olup yoksulluk oranı yüksek seviyelerdedir (Dünya Bankası, Atlas yöntemi, 2008). Nüfusun yaklaşık %53'ünün aylık olarak belirlenen 41 USD olan yoksulluk sınırının altında yaşadığı, %17'sinin ise aylık 26 USD olarak belirlenen açlık sınırının altında kaldığı tahmin edilmektedir. Yoksulluk oranı halen yüksek olmakla birlikte, bu oranlar 2003 yılındaki %64 ve 1999 yılındaki %83'ten çok daha iyi durumdadır. Yoksul kesimin yaklaşık %71'i, açlık sınırının altındaki kesimin ise yaklaşık %76'sı kırsal alanda yaşamaktadır. Kırsal alanda yaşayan kişilerdeki yüksek yoksulluk oranı onları hava şartları şokları karşısında tamamen savunmasız bırakmaktadır. Gıda, Tacik hanehalklarının toplam harcamalarının %50'sinden fazlasını meydana getirmekte ve yoksulları ayrıca fiyat şokları karşısında hassas durumda bırakmaktadır. Örneğin ekmek gibi temel gıda maddelerinin fiyatı Eylül 2007 fiyatlarının oldukça üzerinde kalmıştır ve hassas nüfusun gıda güvencesini etkilemektedir. Tacikistan BDT ülkeleri içinde en yoksul ve sosyo-ekonomik olarak en hassas durumda bulunmaktadır. Son birkaç yılda ilerleme göstermekle birlikte sosyal göstergeler düşük düzeyde kalmış olup yetersiz kamu hizmet sunumu, zayıf yönetim, sürekli enerji sıkıntısı ve kişi başına düşen

düşük geliri yansıtmaktadır. Tacikistan, Orta Asya bölgesinde Bin Yıllık Kalkınma Hedeflerine ulaşamama riski altında bulunan tek ülkedir.

* Kaynak- FAO Ürün ve Gıda Güvenliği Tacikistan Değerlendirme Misyonu, 22 Ekim 2009, GIEWS, FAO, <http://www.fao.org/giews/english/alert/index.htm>